

BORBENA DEJSTVA U LJETO 1944.

Vrhovni komandant odlučio je 28. maja na Potocima da 4. divizija i dalje ostane u dolinama Une, Sane i Gomjenice, sa glavnim zadatkom da ofanzivnim dejstvima primora njemačke i kvislinške snage da se zadrže na toj teritoriji Bosanske krajine, pa čak i da dovedu nove snage.

Snage njemačke 2. oklopne armije, koje su do početka juna posjele komunikaciju Ključ — Bravski Vaganac — Bosanski Petrovac pod udarcima 6. i 8. brigade i Drvarsko-petrovačkog odreda nisu se mogle zadržati na njoj, već su se morale povući, a komunikacija je ponovno bila oslobođena.

Predviđajući mogućnost vazdušnodesantnog napada anglo-američkih snaga na područje Bosanskog Petrovca i Bihaća, komanda njemačke 2. oklopne armije poslije završetka operacije *Reselßprung* raspoređuje jače snage na komunikaciji Drvar — Bosanski Petrovac — Ripač — Bihać.⁵⁷⁸

U *Drvaru*: štab 384. njemačkog puka 373. divizije sa prištabskim djelovima, 3. bataljon 384. puka sa 6 teških minobacača i 4 teška mitraljeza, jedan vod tenkova (5) pod komandom štaba 384. puka, jedna baterija haubica 105 mm. 373. artiljerijskog puka, jedna satnija (četa) domobrana 1. lovačkog puka i 60 četnika bosanskog korpusa dinarske četničke divizije.

U *Gradini*: 60 vojnika iz 3. bataljona 384. njemačkog puka.

U *Grljevi*: jedna četa 2. bataljona 384. njemačkog puka.

U *Oštrelju*: jedna ojačana četa 2. bataljona 384. njemačkog puka, oko 200 vojnika.

U *Bosanskom Petrovcu*: štab 2. bataljona 384. njemačkog puka sa dvije čete, 6 teških minobacača, 4 teška mitraljeza, baterija haubica 105 mm, 373. artiljerijskog puka, 1. bojna 1. lovačkog ustaško-domobranskog puka, pionirski vod 2. ustaško-domobranskog lovačkog zdruga, 150 četnika Petrovačkog četničkog odreda.

U *Rastovači*: 5 satnija 2. bojne 1. lovačke ust. domobr. pukovnije.

U *Medenoj Glavici*: 2. satnija 1. bojne 1. lovačke ust. domobr. pukovnije.

U *čardačini*: 40 četnika Petrovačkog četničkog odreda.

U *Metli*: 7. satnija i dio 8. stojničke satnije 2. bojne 1. lovačke ust. domobr. pukovnije.

U *Vrtoču*: štab 1. lovačke ustaško-domobranske pukovnije sa 13. i 15. satnijom, te protivoklopnom satnijom i jednom haubicom 105 mm.

U *Koviljači*: 6 satnija 2. bojne 1. lovačke pukovnije.

U *Šljivovcu*: 30 vojnika 1. bojne 1. lovačke pukovnije.

⁵⁷⁸ AVII, k. 458-A, reg. br. 25/6-2.

U *Duhovskom*: 3. satnija domobranske jurišne bojne.
U *Brkin Brijegu kota 725*: jedna satnija i jedan vod mitraljeza jurišne domobranske bojne.
U *Ripačkom klancu*: 30 vojnika domobranske jurišne bojne.
U *Gorijevcu*: 2. satnija domobranske jurišne bojne.
U *Ripču*: stožer domobranske jurišne bojne sa jednim vodom 1. satnije i jednim vodom mitraljeza.

Navedene snage bile su pod komandom njemačke 373. divizije 15. brdskog armijskog korpusa. Komanda njemačke 373. divizije nalazila se u rejonu Bihaća, a ostale njene snage i 2. ustaško-domobranskog lovačkog zdruga raspoređene u rejonu Bosanske Krupe, Ostrošca, Bihaća, Lapca, Nebljusa i Kulen Vakufa. U Ostrošcu su bile raspoređene još i ustaške snage sa 323 ustaše, a u Doljanima 196 ustaša. Svi su pripadali 9. ustaškom stajaćem zdrugu.⁵⁷⁹

U donjim tokovima Sane, Une, Vrbasa i Gomjenice, bile su i dalje iste snage 3. gorskog i 4. lovačkog ustaško-domobranskog zdruga, njemačke policije, žandarma, četnika i milicionera. Te snage bile su pod komandom njemačkog 69. korpusa.

Štab 4. divizije odredio je početkom juna novi raspored svojim jedinicama.

Snage 8. brigade rasporedio je na prostoru i pravcima Bihać — Bosanski Petrovac i Bosanska Krupa — Bosanski Petrovac, a Drvarsko-petrovački odred na pravcu Drvar — Oštrelj — Bosanski Petrovac.

Snage 11. brigade i dalje su zatvarale pravac Prijedor — Sanski Most i rudnik Ljubija — Sanski Most.

Timarski odred raspoređen je južno od Prijedora na terenu Timara, sa glavnim zadatkom da kontroliše teren i za borbe protiv četnika.

Na području Kozare dejstvovali su Gradiško-ljevčanski i Kozarski odred.

Šesta brigada dejstvovala je na dva pravca. Prvi i 4. bataljon na pravcu Ključ — Bosanski Petrovac, a 2. i 3. bataljon na komunikaciji u dolini Une između Bihaća i Bosanske Krupe. Sa 2. i 3. bataljonom nalazio se i Štab 6. brigade.

Snage 2. bataljona 6. brigade sa grupom minera ukopali su 2. juna minu na cesti između Crnog Jezera i Grmuše. Uništen je jedan neprijateljev kamion i automobil. Ubijen je 21 Nijemac. Zaplijenjene su samo 3 puške, jer je u tom momentu naišao voz s lijeve strane Une, iz kojega je neprijatelj otvorio vatru. Bataljon se morao povući. Prilikom povlačenja ranjen je jedan borac.⁵⁸⁰

Da bi rasteretio 1. proletersku diviziju, koja je na prostoru Čardak — Mliništa — Vitorog vodila teške borbe sa 7. SS divizijom, Štab 5. korpusa donio je 3. juna odluku da 6. brigada 4. divizije i 39. divizija napadnu neprijatelja na liniji Lisina — Vrbijani i Štrbina — Barači.⁵⁸¹

⁵⁷⁹ AVII, k. 57, reg. br. 6/2.

ssa AVII, k. 774-A, reg. br. 29/2.

⁵⁸¹ AVII, k. 461-A, reg. br. 3/5.

U vezi s tom odlukom Stab 5. korpusa naredio je Štabu 4. divizije da pored 1. i 4. bataljona 6. brigade, stignu što prije i ostale snage 6. brigade na prostor Ključ — Mrkonjić-Grad.⁵⁸²

Po naređenju Štaba 4. divizije 2. i 3. bataljon 6. brigade sa Štabom 6. brigade stigli su na prostoriju Previća — Orahovljani noću 4/5. juna.⁵⁸³

Čim je 6. brigada stigla na prostor Mrkonjić-Grada, Štab 5. korpusa izuzeo ju je iz sastava 4. divizije i privremeno, dok traju operacije, stavio pod komandu Štaba 39. divizije.⁵⁸⁴

Sa prostora Crkvenog već su bili krenuli u napad 1. i 4. bataljon 6. brigade.⁵⁸⁵ Oni su 4. juna napali pravcem Vrbiljani — Jasenovci Potoci — Pecka i, na tom prostoru, protjerali Nijemce i četnike. Neprijatelj se povukao na komunikaciju Mrkonjić-Grad — Mlinište — Glamoč,⁵⁸⁶ uz gubitke od 30 poginulih i ranjenih, a 6. brigada je imala jednog ranjenog borca.

Drugi i 3. bataljon 6. brigade dobili su zadatak da 6. juna krenu u napad pravcem Orahovljani — Graci — Tomića Brdo — Podselo — štrbina. Desno od 6. brigade nastupale su 13. i 16. brigada 39. divizije.

Prvi i 4. bataljon kreću 5. juna pravcem Mlinište — Mrkonjić-Grad, i to 1. bataljon sa vrela Sane preko Pecke u pravcu Nabojne (kota 883) gdje je izišao na cestu Mlinište —• Mrkonjić-Grad. Tu je postavio zasjedu. Na lijevo krilo 1. bataljona napao je neprijatelj, ali je odbačen uz gubitke od 8 poginulih i 31 ranjenog, dok je 1. bataljon imao 2 ranjena borca.

Potom je cestom od Mliništa prema Peckoj naišlo oko 1.000 Nijemaca 7. SS divizije. Oko 16 sati, došlo je do borbe u kojoj su 1. i 4. bataljon potisnuti, a Nijemci sa četnicima izbili na vrelo Sane (kota 771) Oštra Glava. U toj borbi poginulo je 9 Nijemaca i više ranjeno, a 6. brigada je imala 2 poginula i 5 ranjenih boraca.

Noću 5/6. juna Nijemci su pojačali snage na 2.000 ljudi i napali na 1. i 4. bataljon 6. brigade na 2 pravca: prema selu Vrbiljani i, preko Pecke, prema vrelu Sane. Tada se 4. bataljon prebacuje u Gornje Vrbiljane da osigura desno krilo od pravca Mliništa —• Ovčare — Lisine, a 1. bataljon posjeda položaje oko škole i crkve u Vrbiljanima i ujedno uspostavlja vezu sa 16. brigadom na čupriji kod vrela Sane. Neprijatelj sačekao na bliskom odstojanju, pretrpio je velike gubitke. Zbog velike nadmoći bataljoni su se povukli na granicu Vrbijana i sela Busije, gdje je neprijatelj ponovno dočekan sa bliskog odstojanja i opet imao velike gubitke. Bez obzira na gubitke, neprijatelj je i dalje prodirao. Prvi i 4. bataljon povukli su se iznad Busija i u 19,30 sati ponovno dočekali neprijatelja. Koristeći se sumrakom, 1. i 4. bataljon prelaze u protivnapad i Nijemci se povlače.

582 AVII, k. 458-A, reg. br. 5/6.

583 AVII, k. 774-A, reg. br. 30/2.

584 AVII, k. 458-A, reg. br. 1/6.

585 AVII, k. 461-A, reg. br. 3/5.

586 AVII, k. 768-A, reg. br. 18/3,

Nijemci su pretrpjeli gubitke od 51 poginulog i preko 40 ranjenih. Dosta je Nijemaca zarobljeno i predato vojnom sudu zbog zločina počinjenih nad narodom na terenu Ključa i Mrkonjić-Grada. Poslije završetka tih borbi, 1. i 4. bataljon kreću pravcem Crkveno — Bravsko i, 7. juna, ponovno ulaze u sastav 4. divizije.

Za to vrijeme 2. i 3. bataljon 6. brigade (5. juna) posjeli su položaje Orahovljani — kota 748 — kota 866 — Klokotovac — kota 1015 i zatvorili pravac Mrkonjić — Ključ. To primorava neprijatelja da mijenja odluku. Prestaje sa napadima na 1. proletersku diviziju i sve snage okreće na 4. i 39. diviziju.

Neprijatelj napada 6. juna 2. i 3. bataljon 6. brigade iz pravaca i to: preko Kuka — Klokotovca i Dragoraja prema Rastoci, preko Orahovljana prema Mednoj i Rastoci i preko Podrašnice prema Donjem Ribniku.

Štab 6. brigade donosi odluku da se neprijatelj sačeka kod Rastoke na desnoj strani rijeke Sane, gdje se neprijatelj najmanje nadao. Neprijatelj je naišao d iznenađen, pretrpio velike gubitke te se povukao. Raspored 6. brigade 9. juna bio je:³⁸⁷ 1. bataljon Zavolje, 2. bataljon Prisjeka prema Pudin Hanu, 3. bataljon Gologlava prema Paunovcu, i 4. bataljon, Gornji Budelj prema Bravskom.

Treći bataljon, iznenada je 10. juna napao neprijatelja, koji se odmarao na kotama 1077 i 1083 više Bravska. Jakom vatrom iz pušaka, puškomitraljeza i minobacača neprijatelj je pretrpio gubitke od oko 40 poginulih, i još više ranjenih.³⁸⁸

Poslije tih gubitaka neprijatelj se povukao sa ceste Ključ — Bravsko — Bosanski Petrovac i sa prostorijske Ribnik, Slatina i Crkveno.

Šesta brigada, tada, po naređenju Štaba 4. divizije, kreće na prostorijsku Krnja Jela, Smoljani, Marjanovića Do u neposrednu blokadu neprijateljevih snaga u Bosanskom Petrovcu, a položaje prema Bosanskom Petrovcu posjela je 14. juna.

Za to vrijeme 8. brigada vodila je borbe kod Srnetice, Kozila i sela Drinića, odakle je protjerala neprijatelja do 3. juna, a zatim usiljenim maršem 1. i 2. bataljon prebacili su se na cestu Bosanski Petrovac — Vrtoče — Bihać i postavili zasjedu: 1. bataljon između Medene Glave i Korita (kota 624) d 2. bataljon na Rastovači (na kotama 623 i 624).

Noću 4/5. juna naišla je neprijateljeva kolona od 30 kamiona punih vojnika u pratnji 5 tenkova.

Kolona je prvo naišla na zasjedu 1. bataljona. Jakom vatrom naneseni su neprijatelju teški gubici. Uništeno je 6 kamiona. Tenkovi su odmah intervenisali, zašli s leđa, zbog čega se 1. bataljon morao povući prema selu Bjelaju.

Nijemci ubijedeni da više nema zasjeda, kreću dalje prema Bosanskom Petrovcu, ne znajući da ih 2. bataljon očekuje pritajen.

Kada je čitava kolona Nijemaca ušla u zasjedu, 2. bataljon je-dnovremeno je otvorio vatru. Odmah su eksplodirala 2 kamiona. Ne-

³⁸⁷ AVII, k. 768-A, reg. br. 18/3 i k. 458-A, reg. br. 24/6.

³⁸⁸ AVII, k. 774-A, reg. br. 31/2.

prijatelj je iskakao iz drugih kamiona tražeći zaklon, ali borci 2. bataljona, udaljeni svega 3 do 5 metara, kosili su ih ubitačnom vatrom. Tenkovi su opet intervenisali i spasili neprijatelja od potpunog uništenja. Ubijeno je 50 Nijemaca, ustaša i domobrana, i uništeno 12 kamiona.⁵⁸⁹

U selu Marjanovića Do, nalazili su se oko 12 sati 2. juna 3. i 4. bataljon 8. brigade. Oni su dočekali oko 700 neprijateljevih vojnika iz Bosanskog Petrovca i za četiri sata borbe ubili 20, a ranili više neprijateljevih vojnika. Bataljoni su imali jednog poginulog i 2 ranjena borca.

Poslije tih borbi 1. i 2. bataljon posjeli su 5. juna položaje u selima Vranova — Lastva, a 3. i 4. bataljon krenuli su preko planine Grmeča i posjeli položaje u Krupskoj Suvaji, s tim da 3. bataljon kontroliše cestu Bosanska Krupa — Bosanski Petrovac, a 4. bataljon Bosanska Krupa — Jasenica.

Noću 9/10. juna 4. bataljon 8. brigade postavio je zasjedu između Otoke i Blatne. Oko 9 sati 10. juna, naišao je voz iz Bihaća na koji je otvorena vatra. U vozu je bilo gubitaka, a 4 vojnika iz obezbjeđenja skočila su u Unu i udavila se.⁵⁹⁰

Isti bataljon je 12. juna kod Otoke uništio iz zasjede eksplozivom »808« jedan tenk, a ošteti minom drugi i borna kola. Kamion sa vojnicima koji je pokušao pobjeći u Bosanski Novi, sačekala je druga zasjeda i uništila i kamion i vojnike u njemu. Ubijeno je 12 neprijateljevih vojnika, od kojih se 7 udavilo u Uni, a ranjeno ih je 8. Gubici 4. bataljona 2 ranjena borca. U tenkovima su zaplijenjena 2 puškomitraljeza *šarca*, 4 sanduka municije za mitraljeze, 1.250 metaka za puške i ostala ratna oprema.

Noću 12/13. juna 2. bataljon 8. brigade napao je neprijatelja u uporištu Koviljača. Ubijeno je 18 i ranjeno 24 neprijateljeva vojnika, a 2. bataljon imao je jednog poginulog i 4 ranjena borca.⁵⁹¹

U zoru, 13. juna, 1. bataljon je kod neprijateljevog uporišta Lipa postavio na cesti dve mine, a zatim i zasjedu. Naišao je prvo tenk i bio od mine uništen. Na drugu minu naišao je kamion i od eksplozije se survao u provaliju. Tada je na zasjedu naišla pješadija, po kojoj je 1. bataljon otvorio vatru i nanio joj velike gubitke. Pošto je neprijatelj bio nadmoćniji, 1. bataljon se povukao bez gubitaka.⁵⁹²

U prvoj polovini juna snažnu aktivnost ispoljio je i Drvarsko-petrovački odred. Njegov Bihaćki bataljon na cesti Vrtoče — Gorjevac dočekao je 30 neprijateljevih kamiona. Ubijeno je 30 neprijateljevih vojnika i uništen jedan kamion.⁵⁹³

I Drvarski bataljon dočekao je 3. juna kolonu neprijateljevih kamiona. Ubijeno je 25 neprijateljevih vojnika, jedan kamion uništen, a jedan oštećen.

589 AVII, k. 459-A, reg. br. 36/1.

590 AVII, k. 768-A, reg. br. 35/3.

591 AVII, k. 768-A, reg. br. 33/3.

592 AVII, k. 768-A, reg. br. 33/3.

593 AVII, k. 1628, reg. br. 30/2.

Na cesti kod Duhovskog, Bihaćki bataljon uništava 4. juna kamion pun vojske. Jedan borac je poginuo.

Noću 5/6. juna Drvarski bataljon je na cesti Vrtoče — Teočak uništio kamion, a ubio i ranio 45 neprijateljevih vojnika.

Petrovački bataljon, na cesti Bosanski Petrovac — Oštrelj dočekao je 6. juna neprijateljevu kolonu kamiona u pratnji 2 tenka, 2 protivtenkovska topa i 2 bacača plamena. Žestokom vatrom onesposobio je 16 kamiona. Veliki broj neprijateljevih vojnika ubijen je ili ranjen.

Noću 6/7. juna Podgrmečki odred napao je na Zelovac (Jovanića Brdo). Napad nije uspio. Gubici Odreda bili su 2 poginula i 7 ranjenih. Diverzantska četa, pak, digla je u vazduh transportni voz kod Bosanskog Novog. Uništena je lokomotiva sa 3 vagona puna vojske i jedan top.⁵⁹⁴ Odred je vodio borbu na Ekića Brdu, Novskoj planini, Karličkom i Perićevom gaju. Ubijeno 8 neprijateljevih vojnika. Jedan borac je bio ranjen. Zaplijenjen je logor Nogine milicije, koji je služio kao predstraža. Zaplijenjene su puške, odjeća i obuća. Neprijatelj je protjeran do sela Jablanice.

Drugi bataljon Podgrmečkog odreda progonio je 11. juna četnike na Novskoj planini.

Timarski odred od 117 boraca razbio je 3. juna u selima Gornja Radošavska i Gornja Piskavica 280 četnika 2. krajiške četničke brigade.⁵⁹⁵

Snage 11. brigade raspoređene na položajima Stari Majdan — Briševo — Ljubija vodile su 1. juna borbu kod Stare Rijeke. Ubijen je i ranjen veći broj ustaša.

Sutradan, diverzantska grupa Kozarskog odreda ukopala je 2 mine na pruzi između Prijedora i Svodne. Naišao je voz sa 5 vagona i svi vagoni s lokomotivom su uništeni. Ubijeno je 22, ranjeno 3 i zarobljena 3 neprijateljeva vojnika. Zaplijenjeno je oružje i ostala ratna oprema. Iskidano 50 metara pruge.

Dvije stotine pripadnika Šefkine milicije i Nijemaca krenulo je 3. juna noću u 2 sata iz Ljubije prema Sanskom Mostu. Dočekala su ih 2 bataljona 11. brigade. U borbi, koja je trajala 4 sata, ubijena su 2, ranjena 22 i zarobljena 2 neprijateljeva vojnika. Zaplijenjene su 2 puške, 500 metaka i 4 ručne bombe.

Ustaše iz sela Orahove i Bosanske Dubice prodrle su iznenada istog dana u sela Trebavljane i Bistricu, zapalile 23 kuće i ubile nekoliko žena i djece, a zatim se povukle ispred snaga Gradiško-ljevačkog odreda. Sutradan, Diverzantska četa tog odreda na pruzi Prijedor — Bosanski Novi digla je u vazduh neprijateljov voz. Uništena je lokomotiva sa 5 vagona. Neprijatelj je imao 32 poginula i 36 ranjenih.

⁵⁹⁴ AVII, k. 1630, reg. br. 27/5, k. 1630, reg. br. 28/5 i k. 768-A, reg. br. 36/3.

⁵⁹⁵ AVII, k. 151, reg. br. 20/1-l.

U napadu na Islam Ljubiju 4. juna, 4. bataljon 11. brigade ubio je 10 pripadnika Šefkine milicije. Ubijen je i jedan Nijemac. Bataljon je imao jednog ranjenog borca. Isti bataljon je, 5. juna, ubio na Miskoj Glavi 2 Nijemca iz 1. bataljona njemačkog 383. puka, koji je napadao prema Miskoj Glavi iz Ljubije. Sutradan je ponovno vodio borbu s tim njemačkim bataljonom na Miskoj Glavi. Nijemci su nakon 4 sata borbe potisnuti uz gubitke od 8 poginulih i više ranjenih. Bataljon je imao jednog poginulog i jednog ranjenog borca.

Gradiško-ljevčanski odred obezbjeđivao je 8. juna prebacivanje transporta kola sa žitom i drugim namirnicama i krda goveda između Laktaša i Topole gonjenog na slobodnu teritoriju Kozare i, dalje, preko Sane, za Drvar i Bosanski Petrovac. Neprijatelj iz Topole pokušao je da spriječi tu akciju, ali su ga snage Odreda razbile i protjerale nazad u Topolu. U borbama, ranjena su 3 saradnika NOP-a, koji su bili zaduženi za organizaciju i prebacivanje transporta.

Treći bataljon 11. brigade i Kozarski odred vodili su 9. juna borbu sa 400 milicionera Redžine milicije u Kozarcu. Uporište nije zauzeto.

Noću 11/12. juna, Gradiško-ljevčanski odred ubio je kod Bosanske Dubice 6, i 7 ustaša ranio iz 4. ustaške bojne iz logora Jasenovac,

Isti odred je 14. juna u borbi kod Topole sa njemačkom policijom oslobodio 5 savezničkih avijatičara.

Gradiško-ljevčanski odred u Lijeveću polju ubio je 16. juna 6 i ranio 4 Nijemca, a zarobio ustaškog tabornika opštine Maglajani, koji je osuđen kao zločinac. Plijen: jedan puškomitraljez, jedan motocikl, zaprežna kola s konjima i 1.000 metaka.

Treći bataljon 11. brigade, sa diverzantskim četama Gradiško-ljevčanskog i Kozarskog odreda, uništili su neprijateljev voz između Strižanskog mosta i Dobrljina. Uništena je lokomotiva sa 11 vagona, jedan tenk i 3 kamiona na vagonima.

Pošto je dobila podatke da su partizani daleko od sela Johove, 4. ustaška bojna Ustaškog odbrambenog zdruza iz logora Jasenovac, jačine 800 ustaša, prešla je 18. juna preko Une iz sela Hrvatske Slabinje, upala u sela Suvaju, Bačvane i zaselak sela Johove (zvani Ševarlije) te ubili preko 100 žena, djece i staraca. Dok je Kozarski odred stigao, ustaše su pobjegle nazad preko Une.

Treći bataljon 11. brigade vodio je 20. juna borbu sa 4. ustaško-domobranskim lovačkim zdruhom, koji je bio u pokretu iz Banjaluke za Prijedor, radi smjene sa 3. gorskim ustaško-domobranskim zdruhom. Ubijeno je i ranjeno preko 30 ustaša i domobrana.

Prvi bataljon njemačkog 383. puka sa 200 Jaginih i Šefkinih milicionera, uz podršku artiljerije i minobacača, napao je 21. juna iz Ljubije prema Briševu 1. i 2. bataljon 11. brigade. Borba je vođena kod Tromede na Runjevici i Oštroj Luci. Nakon 4 sata borbe neprijatelj se povukao uz gubitke od 31 poginulog i ranjenog vojnika.

Zbog vrlo jake aktivnosti svih jedinica 4. divizije, posebno na rušenju željezničke pruge i u napadu na vozove, komanda njemačke 2. oklopne armije izdaje vanredno naređenje 16. juna, koje glasi:⁵⁹⁶

... »Da se 1. kozačka divizija koja je raspoređena u reonu Siska, Petrinje i Novske osposobi za operacije velikih razmjera radi osiguranja željezničke pruge Sunja—Bosanska Kostajnica.

Da se za osiguranje pruge Bosanska Kostajnica—Bosanski Novi—Bosanska Krupa, preduzmu mnogo efikasnije mjere. U tom cilju da se 4. ustaško-domobranski lovački zdruk premjesti na deonicu Prijedor—Bosanski Novi—Sunja...«

Do tog premještanja došlo je zbog toga, što je 4. ustaško-domobranski lovački zdruk bio brojno znatno jači i bolje naoružan. Već 20. juna snage tog zdruka krenule su preko Ivanjske za Prijedor.

Sutradan, prvi dijelovi 7. lovačke domobranske pukovnije 4. zdruka preuzeli su odbranu Prijedora i uporišta Brežićani, a 3. gorski zdruk iz Prijedora krenuo je 21. juna prema Banjaluci.⁵⁹⁷

Do kraja juna izvršena je smjena svih jedinica, tako da je 3. gorski zdruk preuzeo obezbjeđenje Banjaluke i Lijevča polja sa Bosanskom Gradiškom, a 4. ustaško-domobranski lovački zdruk sa 7. pukovnijom posjeo je rejon Prijedora, a 13. lovačkom pukovnijom rejon Bosanskog Novog.

Svim snagama u donjim tokovima Gomjenice, Sane, Une i Vrbasa i dalje je komandovao njemački 69. korpus, s tim što je 24. juna komandant tog korpusa, general Julijus Ringel, predao dužnost novom komandantu, generalu Helge Aulebu.⁵⁹⁸

Snage 11. brigade 23. juna u borbi sa 1. bataljonom njemačkog 383. puka i Šefkinom milicijom, ukupne jačine od oko 350 neprijateljevih vojnika ubile su kod Stare Rijeke 12 i ranile 15 neprijateljevih vojnika.

Noću 23/24. juna 3. bataljon 11. brigade postavio je mine na pruzi Prijedor — Brežićani. Naišao je voz sa 8 vagona punih neprijateljeve vojske. Ubijeno je i ranjeno 200 vojnika i oficira 4. ustaško-domobranskog lovačkog zdruka, koji su se prevozili na nove položaje u rejon Bosanskog Novog.

Tokom 26. juna Gradiško-ljevčanski odred u dve akcije ubio je 20 ustaša i veći broj ranio, a zatim ubio, i ranio veći broj njemačkih policajaca i potopio dva šlepa na Savi.

Treći bataljon 11. brigade u sadejstvu sa jednim bataljonom 15. brigade 39. divizije, napali su 28. juna na 400 milicionera Redžine milicije u Kozaircu. Neprijatelj je imao 15 poginulih i više ranjenih, a bataljon 7 ranjenih boraca.

Istog dana, poslije te borbe, neprijatelj je smatrao da su se snage partizana povukle, te je krenuo iz Prijedora prema Banjaluci. Bile su to jedinice 3. gorskog zdruka. Između Prijedora i Kozarca tu kolonu dočekao je 3. bataljon 11. brigade i ubio i ranio preko 50 ne-

⁵⁹⁶ AVII, NAV-N-T-314, Roll 1546/330-33.

⁵⁹⁷ AVII, k. 117, reg. br. 4/19.

⁵⁹⁸ AVII, k. 27-B, reg. br. 41/1-3.

prijateljstev vojnika. Taj zdrug se probio kod Kozarca i, u daljem pokretu, naišao ispred Ivanjske na zasjedu Timarskog odreda, te pretrpio gubitke od 11 poginulih i 14 ranjenih.

U borbi sa 1. bataljonom njemačkog 383. puka i Jaginom milicijom kod rudnika Ljubije, 1. i 2. bataljon 11. brigade 4. jula ubili su 22 Nijemca i miliconera, ranili 26, zarobili 2. Zaplijenjeno je sve oružje od poginulih i zarobljenih, kao i jedna radio-stanica.

Za to vrijeme ostale snage 4. divizije vodile su borbu na komunikaciji Drvar — Oštrelj — Bosanski Petrovac — Vrtoče — Bihać i, u dolini Une, od Bosanskog Novog do Kulen Vakufa.

Prvi i 4. bataljon 6. brigade postavili su 16. juna zasjedu na cesti Bosanski Petrovac — Oštrelj. Na zasjedu su naišle snage 2. bataljona njemačkog 384. puka njemačke 373. divizije. Nijemci su se kretali u koloni sa 17 kamiona, od kojih 3 puna vojske, a ostalih 14 sa ratnim materijalom, hranom, municijom i ostalim. Za pola sata borbe bila su uništena sva motorna vozila, među kojima i jedan blindirani automobil, kao i sav materijal koji je prevožen. U pomoć napadnutim Nijemcima krenule su snage sa Oštrelja i udarile u leđa 1. i 4. bataljonu, zbog čega su se oni morali povući. U toj akciji ubijeno je 60 neprijateljevih vojnika i oficira, a mnogo više ranjeno. Gubici 1. i 4. bataljona bili su 2 poginula i 5 ranjenih boraca. Zaplijenjeno je 6 pušaka, jedan pištolj, 8 bombi i drugi ratni materijal.

Dva dana kasnije, snage 6. brigade dočekale su na cesti Bihać — Bosanski Petrovac jednu veću neprijateljevu kolonu. Ubijeno je 10 neprijateljevih vojnika. Dva borca su ranjena.⁵⁹⁹

Između Bosanskog Petrovca i Vrtoča eksplozijom mina uništen je 19. juna jedan tenk, a dva dana kasnije u selu Vodenici ubijeno je u jednoj akciji 9, a ranjeno 10 četnika.⁶⁰⁰

Sutradan su 1. i 3. bataljon 6. brigade postavili zasjedu između Medene Glavice i Korita (kota 625). Neprijatelj je ujutru krenuo sa Medene Glavice, a na obezbjeđenju uporišta ostali su samo četnici. Kolona ustaša i domobrana primjetila je blizu ceste snage 6. brigade i počela se razvijati za borbu, ali je odmah bila napadnuta. Neprijatelj se ogorčeno branio. Ubijeno je 60 neprijateljevih vojnika, a 20 zarobljeno. Gubici 1. i 3. bataljona bili su 2 poginula i 8 ranjenih boraca.

Zaplijenjeno je 6 puškomitraljeza, 29 pušaka, 7 automata, 12 pištolja, jedan teški minobacač, 2 minodetektora, odjeća i obuća.⁶⁰¹

Neprijatelj iz Bosanskog Petrovca napao je 24. juna 2. bataljon 6. brigade prema iselu Smoljani. Drugi bataljon primio je borbu frontalno, dok su ga 3. i 4. bataljon napali bočno. Neprijatelj je razbijen i natjeran na povlačenje uz gubitke od 17 poginulih i 14 ranjenih. Gubici 6. brigade — 5 ranjenih boraca.⁶⁰²

Treći bataljon 6. brigade dobio je zadatak da pročisti neprijateljevo uporište u Briševu kod rudnika Ljubije. Neprijatelj se na-

⁵⁹⁹ AVII, k. 760, reg. br. 6/1.

TM AVII, k. 774-A, reg. br. 35/2.

^{eo} AVII, k. 774-A, reg. br. 37/2.

⁶⁰² AVII, k. 768-A, reg. br. 48/3.

lazio na nekoliko dominantnih kota u selu. Snage 3. bataljona raspoređene po udarnim grupama provukle su se mrtvim uglovima neprijatelju iza leđa i iznenada ga napale. Ubijeno je 11, a ranjeno 16 neprijateljevih vojnika. Ostali su se povukli sa položaja.⁶⁰⁸

Drugi bataljon 6. brigade vodio je 14. jula borbu sa Nijemcima i milicijom, koji su pokušali da prodru u stari Majdan. Drugi bataljon se frontalno povlačio, a istovremeno jačao bočne snage, i zatim izvršio protivnapad. Neprijatelj je bio razbijen i povukao se uz gubitke od 20 poginulih i 25 ranjenih, od kojih je 6 uhvaćeno na bojištu, 2 zarobljena. Gubici 2. bataljona bili su 2 poginula i jedan ranjen borac. Zaplijenjeno je oružje i ratna oprema.⁶⁰⁴

Treći bataljon 8. brigade kod Crnog Jezera između Bosanske Krupe i Bihaća, postavio je zasjedu. Ubijeno je 6 neprijateljevih vojnika. Sutradan — krenulo 18 ustaša iz Bosanske Krupe prema Gudavcu. Dočekao ih je isti bataljon i u borbi sve likvidirao.

Noću 16/17. juna 1. bataljon 8. brigade između Koviljače i Lipe, na cesti Bihać — Bosanski Petrovac, dočekao je neprijateljevu kolonu od 30 kamiona i nanio neprijatelju velike gubitke. Isto se, dan kasnije, desilo i kod Gorijevca.

U slijedeća dva dana, dijelovi 2. bataljona 8. brigade dolaze u dva navrata u sukob sa 2. satnijom 1. bojne 1. lovačke pukovnije i nanose joj gubitke od 34 poginula i 21 ranjenog vojnika. Zarobljena su 3 neprijateljeva vojnika. Zaplijenjena su 3 puškomitraljeza, 2 pištolja, jedan automat, 6 pušaka i ostala ratna oprema.

Prvi bataljon 8. brigade postavio je 25. juna zasjedu kod crkve u selu Lipi, na koju je naišao kamion sa 14 vojnika. U kratkoj borbi 8 ih je ubijeno, jedan ranjen i 2 zarobljena. Kamion je zapaljen. Bataljon je imao jednog poginulog i jednog ranjenog borca. Zaplijenjena su 2 italijanska puškomitraljeza, jedan automat, 6 pušaka, jedan pištolj, 1.300 metaka i 9 pari odjela.⁶⁰³

Četvrti bataljon 8. brigade, uz sadejstvo sa Drvarsko-petrovačkim odredom, dočekao je neprijateljevu kolonu od 17 kamiona i 8 tenkova koja se 29. juna iz Vrtoča kretala prema Bosanskom Petrovcu. U kratkoj borbi uništena su 4 kamiona i oštećen jedan tenk. Ubijeno je 50 neprijateljevih vojnika i veliki broj ih je ranjen.

Istog dana 1. bataljon 8. brigade na cesti Bosanski Petrovac — Vrtoče dočekao je neprijateljevu pješadijsku kolonu i ubio 7, a ranio 10 vojnika. Bataljon je imao 2 ranjena borca.⁶⁰⁶

U istom periodu, Podgrmečki odred vodi borbu s ustašama kod Bosanske Krupe, gdje im nanosi gubitke od 8 poginulih i 12 ranjenih. Odred je imao 3 ranjena borca.⁶⁰⁷

Noću 17/18. juna Podgrmečki odred uputio je Diverzantsku četu preko rijeke Sane da, između Blagaja i Svodne, postavi minu ispod

era AVII, k. 769, reg. br. 9/1.

⁶⁰⁴ Izudin Caušević, 8. krajiška NOU brigada, str. 268, Beograd, VIZ 1981.

⁶⁰⁵ AVII, k. 775-A, reg. br. 12/3.

⁶⁰⁶ AVII, k. 769, reg. br. 9/1.

⁶⁰⁷ AVII, k. 768-A, reg. br. 36/3.

pruge. Sutradan, 18. juna, naišao je voz na minu i odleteo u vazduh. Potom su divezranti otvorili vatru po neprijatelju u vozu i ubili 40 vojnika i oficira.⁶⁰⁸

Na isti način u tom periodu dejstvuju Drvarsko-petrovački i Timarski odred, nanoseći neprijatelju gubitke. Za 15 dana u njihovim raznim akcijama gine 10 neprijateljevih vojnika, a veći broj ih je ranjenih.

Krajem juna neprijateljeve snage na području Bosanskog Petrovca, Bihaća, Cazina i Bosanske Krupe ostale su u istom rasporedu, s tim, što su pojačane sa dvije ustaške bojne.

Na komunikaciji Drvar — Oštrelj — Bosanski Petrovac — Vrtoče — Ripač — Bihać, bile su i dalje raspoređene snage njemačkog 384. puka njemačke 373. divizije i tom puku potčinjene snage 1. lovačkog puka 2. ustaško-domobranskog lovačkog zdruza. Te snage pojačane su Jurišnom ustaškom bojnomo koja se ranije zvala Kvaternikova garda, jačine 600 ustaša. Ta bojna bila je raspoređena: po 200 ustaša u Ripču, Duhovskom i Gorijevcu.⁶⁰⁹

U rejonu Bihaća bile su glavne snage njemačke 373. divizije, dok je komandant te divizije pojačao rejon Bosanske Krupe od Otoke do Bihaća sa jednom ustaškom bojnomo raspoređenom u Bosanskoj Krupi, i 2 bataljona Nijemaca, izviđačkim i protivtenkovskim.

Naprijed do Kulen Vakufa i Lapca bila je isturena 10. lovačka pukovnija 2. ustaško-domobranskog lovačkog zdruza sa dijelom snaga njemačke 373. divizije.

Cjelokupne snage njemačke 373. divizije bile su raspoređene u dolini Une od Otoke, kod Bosanske Krupe, do Kulen Vakufa, od Cazina do Bosanske Krupe i Bihaća i na komunikaciji Drvar — Oštrelj — Bosanski Petrovac — Bihać.

Jedino 1. i 2. bataljon 383. puka njemačke 373. divizije nalazili su se raspoređeni u rudniku Ljubiji, s tim što će u avgustu i 1. bataljon napustiti rudnik, tako da će ostati u dolini Sane samo 2. bataljon njemačkog 383. puka.

Raspored njemačkih, ustaško-domobranskih i četničkih snaga 5. jula bio je slijedeći:

Četvrti ustaško-domobranski lovački zdruz: sjedište štaba u Bosanskom Novom. Ukupno jačine oko 4.500 vojnika. Jedinice u Prijedoru, Brežićanima, Martin Brdu, Petkovcu, Donjoj Dragotinji, Bosanskom Novom, Dobrljinu, Ravnicama, Rudicama, Blagaju i u Dvoru na Uni.

Treći gorski ustaško-domobranski zdruz: stožer zdruza u Banjaluci. Brojno stanje 3.500 vojnika. Jedinice u Ravničima, Ivanjskoj, Banjaluci, Bosanskoj Gradiški i Klačnicama.

Ustaška vojnica (ustaške bojne i satnije): 4. bojna ustaškog odbranbenog zdruza *Jasenovac* u Bosanskoj Dubici oko 800 ustaša, 3. bojna ustaškog odbranbenog zdruza u Staroj Gradiški, 3. bojna 8. ustaškog zdruza: u Volinji, Bosanskoj Kostajnici, Hrvatskoj Kostajnici, Strižanskom Mostu i u Prijedoru, 3. i 4. bojna ustaškog prometnog zdruza jačine 1.350 ustaša u Banjaluci, 3. krajiška ustaška bojna jačina 500 ustaša u

608 AVII, k. 1630, reg. br. 33/5.

609 AVII, k. 460-B, reg. br. 10/1.

Ljubiji, Muslimanska (Sefkma) milicija jačine 450 milicionera u Islam Ljubiji, raspoređena po selima, Jagina (katolička) milicija na sektoru rudnika Ljubije, Nogina milicija na sektoru Bosanskog Novog, Redžina milicija na sektoru Kozarca. Njemačke snage: 1. i 2. bataljona njemačkog 383. puka u rudniku Ljubiji i Timarski četnički odred u Prijedoru jačine oko 450 četnika.

Zatim u Banjaluci, Bosanskoj Gradiški i Lijeveću polju bile su raspoređene snage 3. policijske oblasti njemačke policije u NDH. Peti policijski bataljon u Donjoj, Srednjoj i Gornjoj Topoli i manjim dijelom u Bosanskoj Gradiški. Četrnaesti policijski bataljon u Bosanskom Aleksandrovu, a dijelom snaga u Banjaluci, Laktašima i Maglajanima.

U Lijeveću polju bio je veći broj žandarmerijskih stanica u selima. Aerodrom Zalužani 6 km sjeverno od Banjaluke; ukupno oko 400 Nijemaca i 700 ustaša i domobrana naoružanih baterijom topova i 4 protivavionska mitraljeza.

Sve snage pod komandom njemačkog 69. korpusa.

Početkom jula, na sastanku Štaba 5. korpusa i Štaba 4. divizije, analizirana je vojno-ipolitička situacija na operativnoj prostoriji 4. divizije. Na tom sastanku Štab 5. korpusa prihvatio je prijedlog Štaba 4. divizije da postepeno ponovno koncentriše glavne snage Divizije u donjem toku rijeke Sane. Prema toj odluci 6. brigada upućena je sa komunikacije Drvar — Bosanski Petrovac — Bihać u rejon rudnika Ljubije. Odlučeno je da glavne snage 4. divizije razviju najveća dejstva u donjem toku Sane. Tako je krajem juna raspored 4. divizije bio slijedeći:⁶¹⁰

Šesta brigada na prostoriji Oštra Luka — Briševo — Stara Rijeka — Tromeda, sa zadatkom da zatvara pravce Prijedor — Sanski Most i Ljubija — Sanski Most;

Osma brigada sa 3 bataljona na prostoriji Risovac — Vranovina — Skakavac, sa zadatkom da dejstvuje na komunikaciji Bihać — Bosanski Petrovac i spriječava prodor neprijatelju na slobodnu teritoriju sa pravaca Bosanskog Petrovca i Vrtoča. Sa jednim bataljonom na prostoru Suvaja — Gudavac, sa zadatkom spriječavanja prodora neprijatelju na slobodnu teritoriju Bosanske Krupe i zaštititi žetvu;

Jedanaesta brigada sa prostorije Tromeda — Džigalovac — Stara Rijeka, nakon predaje položaja 6. brigadi, odlazi na područje Kozare;⁶¹¹

Drvarsko-petrovački odred dejstvuje i dalje na komunikaciji Drvar — Bosanski Petrovac — Bihać i Vrtoče — Kulen Vakuf;

Podgrmečki odred s jednim bataljonom prema Krupskoj Suvaji, a drugim prema Čadavici i Jovanića Brdu;⁶¹²

Timarski odred na terenu Timara;

Kozarski odred prema Prijedoru, i

Gradiško-ljevečanski odred prema Bosanskom Novom i Bosanskoj Dubici.⁶¹³

⁶⁰) AVII, k. 769, reg. br. 11/1.

⁶¹¹) AVII, k. 769, reg. br. 6/1.

⁶¹²) AVII, k. 1630, reg. br. 1/6.

⁶¹³) AVII, k. 769, reg. br. 9/2.

šesta brigada počela je borbe na novim položajima već 10. jula, kada je neprijatelj iz rudnika Ljubije napao 3. bataljon na položajima na Tromedi. Neprijatelj je potisnut uz gubitke od 10 poginulih i 12 ranjenih, dok je 3. bataljon imao jednog poginulog i jednog ranjenog borca.⁶¹⁴

Prvi bataljon u selu Rasavcima, odbio je 14. jula napad 2. bataljona Timarskog četničkog odreda uz gubitke od 3 mrtva i 8 ranjenih.

Prvi i 2. bataljon 6. brigade napali su 15. jula četnike u selima Čela, Miljakovac, Rakelići i Saničani. Ubijeno je 30 četnika i više ranjeno. Zaplijenjeno je 5 pušaka, municija i druga ratna oprema. Brigada je imala 4 ranjena borca.⁶¹⁵

Noću 18/19. jula 2. i 4. bataljon napali su neprijateljeve položaje na Briševu (kota 447, 'kota 424 i kota 490). Napad je počeo u 0,30 sati 19. jula. Neprijatelj je postavio nagazne mine, pa je iznenađenje izostalo. Ipak se uspjelo prodrijeti u bunkere, koji su zapaljeni, i u 3 kuće u kojima je neprijatelj stanovao. Oko 300 Nijemaca, 150 pripadnika Jagine milicije i 180 četnika Timarskog četničkog odreda uporno se borio braneći prilaze rudniku Ljubiji i Prijedoru. U toj borbi imao je veće gubitke. Gubici 6. brigade su bili 2 poginula i 3 ranjena borca.⁶¹⁶

Jedna četa Nijemaca 2. bataljona njemačkog 383. puka i dvije čete Šefkine milicije, krenule su 20. jula unapad jednom kolonom pravcem: rudnik Ljubija — Raljaš — Marjani, da bi ovladali Starom Rijekom i Halilovića Brdom, a drugom kolonom, jačine od 200 vojnika, pravcem Tromeda — Jabučica. Obje kolone dočekali su 4. i 3. bataljon, razbili ih i potisnuli nazad u uporište. Neprijateljevi gubici bili su 21 mrtav, 24 ranjena i 2 zarobljena. Gubici 6. brigade jedan poginuo i 4 ranjena borca.⁶¹⁷ Zaplijenjeno je: jedan puškomitraljez, 14 pušaka, jedan automat (šmajser), jedan pištolj, dvogled i 10.000 metaka. Među mrtvima bili su jedan njemački i jedan ustaški oficir.

Drugi bataljon 8. brigade vodio je 1. jula borbu sa 200 neprijateljevih vojnika kod Krnjeuškog Međugorja. Poslije dvočasovne borbe neprijatelj je razbijen. Neprijatelj je imao 15 mrtvih i 8 ranjenih, a 8. brigada jednog poginulog i 2 ranjena borca.⁶¹⁸

Štab 3. bataljona dobio je 2. jula zadatak da obezbjedi skidanje ljetine, pa su u vezi is tim dvije čete tog bataljona krenule u selo Hrgar, a jedna četa u selo Vranjsku Mosuru. U Velikom Radiću ostali su samo radni i prateći vod 3. bataljona. Neprijatelj u Bosanskoj Krupi saznao je za te male jedinice u Velikom Radiću, pa je obavještajni oficir njemačke 373. divizije naredio da se izviđački trup Perković od 43 izviđača i diverzanta, neprimjetno privuče tim jedinicama i likvidira ih.

Izviđački trup napao je u zoru i koristeći se iznenađenjem, ubio 5 boraca i rukovodilaca radnog i pratećeg voda. Dva borca, iako su bila ranjena, uspjela su da se izvuku.

614 AVII, k. 769, reg. br. 23/1.

615 AVII, k. 769, reg. br. 25/1.

616 AVII, k. 769, reg. br. 27/1.

617 AVII, k. 769, reg. br. 28/1.

618 AVII, k. 775-A, reg. br. 12/3

Neprijatelj je zaplijenio jedan teški mitraljez, jedan teški minobacač, jednu protivtenkovsku pušku, 2 brdska i jedan poljski kazan, 7 pari novih cipela, 29 pari rublja, arhivu Štaba 3. bataljona, štamбилje i 50 blanko objava izdatih od Štaba 5. korpusa. Sav materijal trup je odnio u Bosansku Krupu.

Dva dana kasnije, jedna neprijateljeva kolona tri puta je pokušavala da se probije iz Vrtoča u Bosanski Petrovac, i svaki put je bila odbijena od 3. i 4. bataljona 8. brigade. Uništena su oklopna kola i dva kamiona puna vojske.

Noću 11/12. jula 2. i 3. bataljon 8. brigade postavili su zasjedu od crkve u selu Lipi do Dolova (kota 486) uz cestu Bosanski Petrovac — Bihać. Sutradan, 12. jula, iz pravca Vrtoča naišao je neprijatelj sa 19 kamiona, jednim putničkim automobilom i motociklom. Kolona neprijatelja dužine 600 metara puštena je u zasjedu svom dužinom. U 0,30 sati kolona je napadnuta, tri kamiona odmah zapaljena i izgorjela od grudvi eksploziva, 4 kamiona raznesena od protivtenkovskih bombi, a 4 kamiona borci su zapalili šibicama, dok su ostali uništeni ručnim bombama, vatrom iz pušaka i automatskog oružja. Borba je trajala jedan i po sat. Od oko 300 neprijateljevih vojnika, koji su se nalazili u vozilima, ostalo je oko 70 živih koji su se grčevito borili. Neki izranjavani i iznenađeni bježali su u razvaline kuća, u kojima su se nalazili borci 8. brigade i dolazilo je do borbe prsa u prsa. Iz uporišta Tarkovac neprijatelj je odmah poslao četu u pomoć, ali ju je dočekao 3. bataljon i ubio 15, a ranio više vojnika, pa su se ostali s tog pravca povukli.

Druge neprijateljeve snage krenule su iz uporišta Šljivovac (kota 846) sa 15 kamiona. One su prodrle do mjesta borbe. Na cesti i oko ceste ležalo je preko 100 poginulih neprijateljevih vojnika, mnogi su izgorjeli u kamionima, a najveći broj teško ranjenih bauljao je tražeći pomoć. Ukupno je ubijeno i ranjeno preko 250 Nijemaca, ustaša, domobrana i četnika.⁶¹⁹

Drugi i 3. bataljon imali su 6 poginulih i 7 ranjenih boraca.

Četvrti bataljon 8. brigade postavio je 25. jula zasjedu na cesti Vrtoče — Bosanski Petrovac, na mjestu zvanom Prijeka Glava. Neprijatelj je naišao na zasjedu i borba se vodila do 18 sati. Poginulo je 10, a ranjeno dvaput više neprijateljevih vojnika, dok je 4. bataljon imao 5 ranjenih boraca. Poslije završetka borbe 4. bataljon je, po naređenju Štaba 8. brigade krenuo za Jasenicu.

Početkom "jula 11. brigada prebacila se na područje Kozare, gdje je njen Štab užurbano pripremao napad na neprijateljevo uporište Kozarac.

Njemački okupator uspio je u Kozarcu mobilisati i naoružati 400 ljudi, najgoreg ološa, koji su do tada služili u ustašama, domobranima, žandarmeriji, legiji i policiji. Njima je odgovaralo da uz izvjesnu nagradu služe vojsku kod kuće i, uz podršku okupatora, pljačkaju narod i vrše nasilje. To je bila najobičnija razbojnička rulja, a komandant joj je bio poznati pljačkaš i razbojnik po imenu Redžo.

Uporište Kozarac neprijatelj je organizovao za kružnu odbranu u sistemu rovova, a u samom mjestu svaku tvrdu zgradu pretvorio u otpornu tačku.

Uveče 8. jula snage 11. brigade blokirale su Kozarac da bi ga sutradan napale. Neprijatelj je izviđanjem i osmatranjem još u toku dana utvrdio da jake snage opkoljavaju Kozarac i odlučio da noću pobjegne za Prijedor.

Oko 2 sata sve snage milicije krenule su pravo cestom prema Prijedoru. Računali su da će iznenaditi 11. brigadu i proći bez borbe i gubitaka. Čim su izašli iz Kozarca naišli su na 1. četu 2. bataljona. Žestokom vatrom bili su iznenađeni, pa su se povukli nazad u Kozarac. Kad je čuo borbu na cesti, Stab 2. bataljona s ostalim snagama steže još jače obruč oko Kozarca. U međuvremenu Stab 11. brigade upućuje u pomoć 2. bataljonu izviđačku četu, a pozadi 2. bataljona na cesti Kozarac — željeznička stanica Kozarac — Prijedor, raspoređuje i 4. bataljon.

Dok su se snage 11. brigade cijelo prije podne 9. jula, pripremale za napad, istovremeno se i neprijatelj pripremao za odbranu.

Napad je počeo u 14,30 sati. Za pola sata Kozarac je oslobođen, ali su se glavne neprijateljeve snage probijale cestom Kozarac — željeznička stanica Kozarac, prema Prijedoru. Tu ih je dočekao 4. bataljon i Izviđačka četa 11. brigade. Borba je trajala sve do mraka. Neprijatelj je ponavljao juriš za jurišem, a 4. bataljon i Izviđačka četa svaki napad su dočekivali jakom vatrom sve dok neprijatelj nije, najvećim dijelom, bio uništen.

U uništenju neprijatelja učestvovala su i snage 2. bataljona od pravca Kozarca i Kozaruše.

Poslije završetka borbe prebrojano je 206 poginulih milicionera, a pronađeno je i 58 ranjenih. Gubici 11. brigade bili su 8 poginulih i 16 ranjenih boraca i rukovodilaca. Među poginulima bili su i zamjenik komandanta 2. bataljona Vico Sladojević i komandir čete Milan Pilipović.

Zaplijenjeni su: jedan teški mitraljez, jedan teški minobacač, 117 mina za minobacač, veliki broj pušaka, oko 150.000 metaka i mnogo druge ratne opreme. Za uspješnu borbu na Kozarcu Štab 4. divizije pohvalio je jedinice i pojedince 11. brigade.

Sutradan 1. bojna 7. lovačke pukovnije napada iz Prijedora prema Kozarcu. Dočekuje je 4. bataljon 11. brigade, razbija i protjeruje nazad. Ubijeno je 5 neprijateljevih vojnika.

Gradiško-ljevcanski odred na Kruškovcu, kod Bosanske Dubice, dočekuje 11. jula dijelove 4. ustaške bojne ustaško-odbrambenog zdruge iz logora Jasenovac. Ubija 20 ustaša, a ostali se povlače nazad u Bosansku Dubicu.

Prva bojna 3. gorske pukovnije iz Ivanjske i 1. bojna 7. lovačke pukovnije iz Prijedora, pošle su 12. jula u susret jednoj drugoj, da bi se srele u Kozarcu. Kolona iz Prijedora, podržana artiljerijom, minobacačima i ojačana dijelovima 2. bataljona njemačkog 383. puka, uspjela je da prodre kod sela Božića kroz položaje 4. bataljona, ali je odmah naišla na 2. bataljon 11. brigade, koji ju je razbio i natjerao nazad u Prijedor. Ubijeno je 60 neprijateljevih vojnika.

Jedinice 7. lovačke pukovnije, sa dijelovima 2. bataljona njemačkog 383. puka, pokušali su 12. jula prodrijeti i u selo Palančište. Dočekao ih je 3. bataljon 11. brigade, razbio i natjerao nazad u Prijedor. Neprijatelj je imao 35 poginulih vojnika.

Dva dana kasnije, Kozarski odred porušio je prugu dužine 224 metra između Dobrljina i Volinje.

Sutradan, Treći bataljon 11. brigade i Kozarski odred 15. jula digli su između Prijedora i Bosanskog Novog voz u vazduh. Uništena je lokomotiva sa 6 vagona. Ubijeno je 6 neprijateljevih vojnika.

Diverzantska četa Gradiško-ljevcanskog odreda digla je 15. jula u vazduh voz između Dobrljina i Strižanskog mosta, porušila 105 metara pruge i pokidala 1.500 metara telefonske linije.

Drugi bataljon njemačkog 383. puka i 1. bojna 7. lovačke pukovnije, krenuli su 17. jula iz Prijedora prema Kozarcu. Tri bataljona 11. brigade (2, 3. i 4) dočekali su neprijatelja, razbili ga i osvojili topove. U kritičnom trenutku neprijatelju je stigla u pomoć ustaška bojna i milicioneri, koji pomažu Nijemcima da se povuku u Prijedor. U toj borbi neprijatelj je imao preko 80 poginulih i 70 ranjenih. Gubici 11. brigade bili su 4 poginula i 15 ranjenih boraca.

Prvi bataljon 11. brigade napao je 19. jula 3. bojnu 8. ustaškog zdruga kod Bosanske Kostajnice i ubio 5, a ranio veći broj ustaša.

Noću 21/22. jula 11. brigada napala je u 23 sata neprijateljeve snage u Bosanskoj Dubici. Do 2 sata grad je bio oslobođen, sem 4 tvrde zgrade, iz kojih se neprijatelj i dalje grčevito branio. U kritičnoj situaciji za neprijatelja, stiglo je 900 ustaša iz Jasenovca podržanih tenkovima. Snage 11. brigade tada su se povukle iz grada. U napadu je porušeno i spaljeno 16 neprijateljevih bunkera. U bunkerima je izgorjelo i eksplodiralo oko 6.000 puščanih metaka i nekoliko stotina minobacačkih granata. Ubijeno je i ranjeno 150 neprijateljevih vojnika. Gubici 11. brigade bili su 2 poginula i 18 ranjenih boraca. Zaplijenjeno je: 11 pušaka, jedan teški mitraljez, 3.000 metaka, 100 ručnih bombi, 1 šmajser (automat), 1 pištolj i mnogo druge ratne opreme. Cilj napada na Bosansku Dubicu postignut je, odnosno obezbjeđena je žetva u neposrednoj okolini grada.

Od 23. do 27. jula Gradiško-ljevcanski odred je kod sela Orahove i kod Bosanske Gradiške ubio i ranio 12 ustaša.

Noću 27/28. jula 11. brigada je, po naređenju Štaba 4. divizije, izvršila pokret na teren rudnika Ljubije da bi smjenila 6. brigadu, koja je upućena prema Bosanskom Petrovcu.

Timarski odred na terenu Timara i Banjaluke u to vrijeme vodi neprekidne borbe sa četnicima i ustašama, nanoseći im velike gubitke.

Drvarsko-petrovački odred djelovao je u toku jula na komunikaciji Drvar — Bosanski Petrovac — Bihać.

Dvije čete Bihaćkog bataljona Drvarsko-petrovačkog odreda dočekale su 11. jula na cesti Drenovača — Skoča kolonu neprijatelja sa 85 kamiona i uništili 8 kamiona. Ubijeno je 35 njemačkih vojnika. Zarobljen je jedan kaplar. Bataljon je imao dva ranjena borca.

Istog dana Petrovački bataljon ukopao je minu na cesti Oštrelj — Bosanski Petrovac, a potom postavio zasjedu. Naišla je kolona od 70 neprijateljevih kamiona. Od eksplozije mine i puščane vatre uništena su 3 kamiona. Ubijeno je 18, a ranjeno 7 neprijateljevih vojnika.

Noću 12/13. jula Bihački bataljon je u zasjedi, na cesti Bihać — Lapac (kod Krčevina) dočekao 3 kamiona i 4 trokolice (motocikli). Cijela kolona je uništena. Zaplijenjeni su jedan puškomitraljez *šarac*, 4 puške, jedan šmajser i 4 sanduka municije. Bataljon je imao jednog ranjenog borca.

Drvarsko-petrovački odred sačekao je 20. jula jednu neprijateljevu kolonu na cesti Lapac — Srb. Uništena su 3 kamiona. Neprijatelj je imao 12 mrtvih i oko 30 ranjenih. Zarobljena 4 Nijemca. Plijen: 8 pušaka, jedan pištolj i ostala ratna oprema.⁶²⁰

Drvarsko-petrovački odred vodio je istog dana borbu sa 150 neprijateljevih vojnika koji su napali prema Bravskom i selu Bukovači. Neprijatelj je bio razbijen i imao 10 poginulih vojnika. Zaplijenjeno je 10 pušaka.⁶²¹ Odred nije imao gubitaka.

Podgrmečki odred je u toku jula, obezbjeđivao kosidbu i žetvu u selima Badić, Ostrožnica, Bušević, Core, Govedarnica i Gudavac, i, ujedno, vodio borbu sa neprijateljem.

ORGANIZACIONO I KADROVSKO JAČANJE JEDINICA I SLUŽBI — — POLITIČKO I VOJNOSTRUČNO UZDIZANJE

Situacija na frontovima u Evropi i u Jugoslaviji tako se brzo razvijala u ljeto 1944, da su Štab 4. divizije i njen politodjel, predviđajući brz razvoj događaja i, u vezi s tim, nove krupne zadatke 4. divizije, radili na povećavanju njene udarne moći u svim oblastima njene organizacione strukture. Svi ti zadaci uslovljavali su i kadrovske promjene, i brojno jačanje jedinica mobilizacijom novog ljudstva.

Formiranjem novih jedinica, u organizaciono-formacijskom pogledu najviše su ojačane brigade. Već u julu 1944. svaka brigada imala je 4 bataljona, izviđačku i tehničku (prateću) četvu, četvu za vezu, sanitetski vod, intendanturu i zaštitnicu.⁶²² Brigade su već brojale od 1.400 do 1.600 boraca.

Pri Štabu 4. divizije formirana je baterija topova i haubica, da bi što prije prerasla u artiljerijski divizion.⁶²³ Pri Štabu 4. divizije su, također, postojale i četa za vezu, zaštitna četa, vozarska četa, bolnica i kulturno-prosvjetna ekipa.

U kadrovskom pogledu izvršena su nova postavljenja, od Štaba 5. korpusa i od Štaba 4. divizije.

Naredbom Štaba 4. divizije, na dužnost zamjenika komandanta 8. brigade postavljen je od 9. juna Sajo Grbić, do tada komandant 1. bataljona te brigade.⁶²⁴

620 AVII, k. 769, reg. br. 38/1.

621 AVII, k. 769, reg. br. 31/1.

622 AVII, k. 776-A, reg. br. 29/4.

623 AVII, k. 458, reg. br. 4/4.

624 AVII, k. 459-A, reg. br. 36/1-14.

Istom naredbom za zamjenika političkog komesara 6. brigade, postavljen je Savo Popović.

Do tada komandant 3. bataljona 8. brigade Dane Akbaba, postavljen je na dužnost komandanta Podgrmečkog odreda, a za njegovog zamjenika Lazo Čučković, do tada vršilac dužnosti komandanta tog odreda.

Naredbom Štaba 5. korpusa od 18. jula postavljen je na dužnost komandanta Drvarsko-petrovačkog odreda Kaja Popović, do tada zamjenik komandanta tog odreda.⁶²⁵

Istom naredbom 5. korpusa, na dužnost komandanta 6. brigade postavljen je Milančić Miljević, do tada komandant 8. brigade, a na dužnost komandanta 8. brigade Sajo Grbić, do tada zamjenik komandanta te brigade. Na dužnost zamjenika komandanta 8. brigade postavljen je Stevo Kovačević, do tada komandant 1. bataljona 6. brigade.

Naredbom 5. korpusa postavljen je od 18. jula na dužnost komandanta 11. brigade Mićo Kolundžija, do tada komandant 6. brigade. Za šefa Personalnog odsjeka 5. korpusa postavljen je Žarko Zgonjanin, do tada komandant 11. brigade. Za operativnog oficira 4. divizije Mirko Pekić,⁶²⁶ a na dužnost načelnika Štaba 4. divizije Teufik Pletilić, do tada načelnik Štaba 8. brigade.

Naredbom Štaba 5. korpusa, na dužnost načelnika Štaba 39. divizije postavljen je od 10. avgusta Mirko Pekić, do tada operativni oficir 4. divizije.

Istom naredbom 5. korpusa, na dužnost načelnika Štaba 8. brigade postavljen je Rade Marković, do tada komandant Mrkonjičkog odreda.⁶²⁷

Naredbom Štaba 5. korpusa, na dužnost zamjenika komandanta Drvarsko-petrovačkog odreda postavljen je od 11. avgusta Mihajlo Kerkez, do tada komandant 3. bataljona 16. brigade.⁶²⁸

Organizacione promjene izvršene su i u NOP odredima. Naredbom Štaba 5. korpusa, formirana je od 28. jula Kozarska grupa odreda u čiji su sastav ušli: Kozarski, Gradiško-ljevučanski i Timarski NOP odred, koji su do tada bili pod neposrednom komandom Štaba 4. divizije.

U Štab Kozarske grupe odreda postavljeni su⁶²⁹ za komandanta Mlado Obradović, do tada šef Odsjeka za naoružanje Štaba 5. korpusa i za političkog komesara Branko Kovačević, do tada politički komesar Kozarskog odreda.

Iz sastava Timarskog odreda izdvojena je Kozaračka muslimanska četa, koja je od početka jula do kraja avgusta narasla na 120 boraca, i stavljena pod neposrednu komandu Štaba grupe Kozarskih odreda.

⁶²⁵ AVII, k. 1265, reg. br. 12/7, i k. 770, reg. br. 23/6.

⁶²⁶ AVII, k. 770, reg. br. 23/6.

⁶²⁷ AVII, k. 770, reg. br. 14/7.

⁶²⁸ AVII, k. 1265, reg. br. 18/7.

⁶²⁹ AVII, k. 1270, reg. br. 12/5.

Iz sastava Drvarsko-petrovačkog odreda izdvojen je Petrovački bataljon i, po naredbi Štaba 5. korpusa ušao od 18. jula u sastav 16. brigade kao njen 4. bataljon.⁶³⁰

U sastavu Drvarsko-petrovačkog odreda ostali su Bihaćki kao 1. i Drvarski kao 2. bataljon.

Za popunu jedinica 4. divizije, Štab 4. divizije je naredio 16. jula da se na teritoriji Podgrmeča i Lijeveča polja izvrši mobilizacija ljudstva od 18 do 35 godina starosti.⁶³¹

Za izvršenje mobilizacije na teritoriji Podgrmeča formirane su komisije pri komandama mjesta Podgrmečkog vojnog područja i to:

— pri Komandi mjesta Sanski Most Mirko Pekić predsjednik, komandant rejona i ljekar; pri Komandi mjesta Bosanska Krupa Rahmija Kadenić, predsjednik Komande mjesta i ljekar; pri Komandi mjesta Budimlić Japra Ratko Novaković predsjednik, i ljekar.

Na terenu Lijeveča polja mobilizaciju je vršio Gradiško-ljevačanski odred, zbog toga što je taj teren bio pod kontrolom okupatora. Bez obzira što komisije nisu mogle raditi, svi pozvani od Štaba dobrovoljno su se odazvali. Štab 4. divizije je, zatim raspoređivao novomobilisano ljudstvo u jedinice 4. divizije. Tako je i 6. avgusta uzeo iz Kozarskog i Gradiško-ljevačkog odreda 140 novomobilisanih boraca.⁶³²

Sve pokrete neprijatelja, njegove promjene snaga u uporištima, stanje u njegovim jedinicama, namjere i planove, redovno je pratila obavještajna služba 4. divizije, i na vrijeme dostavljala na uvid podatke Štabu 4. divizije.

Obavještajnom službom u 4. diviziji rukovodio je Pero Grbić, s pomoćnikom Đurom Rašetom.

U 6. i 8. brigadi, izvršena je 19. avgusta zamjena obavještajnih oficira, tako što je obavještajni oficir 6. brigade Stevo Crnomarković postavljen za obavještajnog oficira 8. brigade, a iz 8. brigade Esad Redžić za obavještajnog oficira 6. brigade. Oni su, ujedno, bili šefovi obavještajnih centara brigada.⁶³³ Za šefa obavještajnog centra 11. brigade postavljen je 19. avgusta Dušan Babić, a za njegovog pomoćnika Mirko Indić.⁶³⁴

Formiranjem Kozarske grupe odreda, pomoćni obavještajni centar Kozara, ušao je 28. jula u sastav Kozarske grupe odreda. Za šefa tog centra postavljen je Sveto Marjanović, a za njegovog pomoćnika Irfan Gvožđar. Postavljeni su i šefovi obavještajnih centara u Gradiško-ljevačanskom, Kozarskom i Timarskom odredu.

630 AVII, k. 1265, reg. br. 12/7.

631 AVII, k. 768, reg. br. 22/2.

632 AVII, k. 459-A, reg. br. 23/10.

633 AVII, k. 459, reg. br. 13/1-1.

634 Isto.

Na području Podgrmeča i dalje je ostao šef Područnog obavještajnog centra Radoslav Resanović, sa pomoćnikom Hazimom Bilalbegovićem.

Organi obavještajne službe 4. divizije u toku jula prikupljali su detaljnije podatke o neprijatelju radi pripreme i izvođenja većih operacija.

U prikupljanju tih podataka, obavještajnim oficirima brigada najviše su pomogle novoformirane izviđačke čete, koje su bile pod neposrednom komandom obavještajnih oficira brigada. U izviđačkim četama bilo je i probrano ljudstvo od najborbenijih, samoinicijativnih i odlučnih boraca i rukovodilaca, koji su pored borbenih kvaliteta, bili po prirodi bistri i oštroumni.⁶³⁵

U borbi protiv neprijateljevih špijuna i diverzanata, najviše su se isticali Organi zaštite naroda (OZN-e), koji su tokom juna 1944. postavljeni. U Stab 4. divizije postavljen je Vaso Petrović, za šefa OZN-e 6. brigade, Smail Serić, za šefa OZN-e 8. brigade Milorad Rakočević i za šefa OZN-e 11. brigade Milan Stanić.

Pred Štabom 4. divizije postavio se u ljeto 1944. i zadatak što bržeg vojnostručnog osposobljavanja boraca. Problem vojnostručne obuke bio je utoliko veći, što je znatan broj boraca nakon izvršene mobilizacije, stupio u jedinice 4. divizije bez ikakvog vojnog znanja.

Vojnostručno obrazovanje bilo je sve neophodnije i rukovodećem sastavu Divizije, oficirima i podoficirima, jer je njen organizacioni razvoj sa službama i rodovima, zatim za izvođenje većih operacija, zahtijevao i veće vojnostručno obrazovanje i znanje. Zbog toga je Štab 5. korpusa formirao Oficirsku školu, a štabovima divizija naredio da formiraju svoje škole za podoficire.

Oficirska škola 5. korpusa počela je s radom 22. avgusta, i u njenu 1. klasu Štab 4. divizije uputio je 8 oficira.

Štab 4. divizije formirao je u drugoj polovini avgusta Podoficirsku školu, koja je počela sa radom 22. avgusta u Lušci Palanci.

U upravu te škole postavljeni su za komandanta Nikola Rončević/a za političkog komesara Drago Karasijević.

U Lušci Palanci održana je 28. jula konferencija intendantata brigada i odreda. Na konferenciji su učestvovali⁶³⁶ intendantanti Štaba 4. divizije, brigada i odreda.

⁶³⁵ AVII, k. 768, reg. br. 11/2.

⁶³⁶ AVII, k. 770, reg. br. 16/5.

Intendantura 4. divizije: Aćim Rašeta, načelnik intendature i intendantanti Milan Miljević, Dušan Rokić i Vojo Vejnović.

Intendantura 6. brigade: Mićo Obradović, intendant Brigade, i intendantanti bataljona Jovo Paprić, Risto Ninković, Božo Mijatović i Mirko Kukavica.

Intendantura 8. brigade: Milan Kantar intendant Brigade i intendantanti bataljona Dane Segan, Husein Handžić, Đukan Vignjević i Đuro Sovilj.

Intendantura 11. brigade: Marko Pejaković intendant Brigade, Boško Aleksić, Stojan Dojčinović i Pero Bokan. Pomoćnici intendantata Brigade i intendantanti bataljona Ljuban Pendić, Radomir Pilipović, Vojo Đurašinović i Vaso Karan. Prvi pomoćnici intendantata 11. brigade bili su: Stevo Kutlača i Savo Majdarac. Kasnije Boško Jelisavac, Radomir Pilipović i Rajko Vikalo.

Podgrmečki odred: Dako Drča intendant Odreda, Simo Adamović i Petar Camber intendantanti bataljona.

Konferenciji su prisustvovali predstavnici Štaba 4. divizije, Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora za Bosansku krajinu, intendature Štaba 5. korpusa i Podgrmečkog vojnog područja i to: Dmitar Bajalica, politički komesar 4. divizije, Mirko Pekić, načelnik Štaba 4. divizije, Milan Gaković, pomoćnik intendanta 5. korpusa, Petar Vulin, delegat Oblasnog NOO-a i Vaso Praštalo, intendant Podgrmečkog područja.

Konferencijom je rukovodio" načelnik intendature 4. divizije Aćim Rašeta. Prvi je govorio politički komesar 4. divizije Dmitar Bajalica o međunarodnoj situaciji, o značaju Moskovske i Teheranske konferencije, o II zasjedanju ZAVNOBiH-a i o značaju formiranja Narodnooslobodilačkog fronta Bosne i Hercegovine.

O drugoj tački dnevnog reda »Razvoj ekonomske struke u NOVJ i budući zadaci«, govorio je pomoćnik načelnika intendature 5. korpusa Milan Gaković. Poslije njega intendant brigada i odreda podnosili su izvještaje o stanju u svojim jedinicama. Na kraju je utvrđeno:

— da u brigadama ima prosječno u vozarskim četama po 50 ljudi, da u radnim vodovima bataljona ima 30—40 ljudi, da u bataljonima, pored intendanta, imaju sekretari i magacioneri, da u komorama brigada ima 80—100 tovarnih konja, da su u svim brigadama formirane šusterske (obučarske), šnajderske (krojačke), potkivačke, a u nekim i tišlerske (stolarske) radionice;

— cilj je bio da se utvrdi stanje pokretljivosti 4. divizije, pa je zato najviše razmatrano stanje u brigadama, koje su morale biti pripremljene za velike pokrete i u toku pokreta obezbjedene rezervama potrebnom ishranom;

— da je 4. divizija potpuno spremna za pokret i da njena komora može nositi hrane za 3 dana, i

— da intendature brigada i 4. divizije stalno rade na još boljoj organizaciji snabdijevanja i da uvijek imaju potrebne rezerve hrane. U tom pogledu komande vojnih područja Podgrmeča i Kozare dobile su zadatke da u magacinima obezbijede uvijek zadovoljavajuće rezerve hrane.

Na operativnoj prostoriji 4. divizije, odnosno na području Bihaća, Podgrmeča, Kozare, neprijatelj je 3 godine pustošio i harao. Uništavao je ne samo ljetinu, palio kuće i ubijao narod, već je uništavao i inventar kojim se obrađuje zemlja, uništavao stoku, odnosno pljačkao, a istovremeno i vršio ispade pokušavajući da spriječi žetvu i kosidbu.

Kozarski odred: Dušan Drljača intendant Odreda i Jovo Ljiljak intendant bataljona.

Gradiško-ljevcanski odred: Branko Đurđević intendant Odreda.

Timarski NOP odred: Mladen Rokić, intendant Odreda.

Drvarsko-petrovački odred: Bogdan Rujević intendant Odreda.

Bolnica 4. divizije: Milan Stanić, ekonom.

Štab 4. divizije razmatrajući situaciju o žetvi i kosidbi, zaključio je da je jedan od vrlo važnih zadataka u ljetnom periodu 1944. da se sa jedinicama 4. divizije obezbjeđe žetva i kosidba i da se, u granicama mogućnosti, pomogne narodu u tom poslu.

Jedinice 4. divizije zajedno sa narodom uspješno su izvršile i taj zadatak na području Kozare, Podgrmeča i Bihaća.

Sanitetskom službom u 4. diviziji rukovodili su referenti saniteta, a u stručnom pogledu ljekari.

Referent saniteta 4. divizije i njegov pomoćnik u toku ljeta 1944., održali su po svim brigadama i bataljonima savjetovanja o zdravstvenom stanju ljudstva. Utvrđeno je da su radni nastavni sastanci sanitetskog kadra po brigadama bili vrlo uspješni.

Utvrđeno je, također, da sanitetskog materijala uvijek nedostaje, jer se troši mnogo na ranjenike, koji iz neprekidnih borbi stalno pristižu.

Inače, zdravstveno stanje boračkog i starješinskog sastava 4. divizije je bilo dobro. Broj drugih oboljenja, ne računajući ranjavanja, bio je minimalan. Prosječno u toku jednog mjeseca, iz cijele 4. divizije javljalo se na ljekarski pregled oko 60 boraca. Od toga broja zadržavalo se na bolovanju do 15 dana — 15 boraca, a do 20 dana — 45 boraca.⁶³⁷

Na operativnoj prostoriji 4. divizije, pored njene bolnice, bile su raspoređene i 3 korpusne vojne bolnice i to:⁶³⁸ bolnice u Podgrmeču, Drvaru i Kozari.

Korpusne bolnice liječile su i zbrinjavale ranjene i bolesne borce i rukovodioce, a ukazivale su i veliku pomoć narodu u zdravstvenom zbrinjavanju.

Veoma brz razvoj događaja u ljeto 1944. u Evropi, a posebno u Jugoslaviji, uslovljavali su neprekidan intenzivan politički rad na tumačenju događaja, njihov značaj za pobjedu NOP-a i zadatke 4. divizije u tim događajima. Politički rad sa borcima i rukovodiocima održavan je svakodnevno, a ako je neka jedinica vodila cijeli dan borbu, onda u predahu borbe.

I u vojnom pogledu ukazala se potreba za boljim poznavanjem taktike oslobađanja mjesta i gradova, jer je neprijatelj tada još, uglavnom, držao komunikacije i dolinama Sane, Une i Vrbasa sa gradovima koje je trebalo postepeno potpuno oslobađati.

Radi sagledavanja rezultata i budućih zadataka političkog rada i upoznavanja sa taktikom oslobađanja gradova Štab 4. divizije zakazao je 12. jula vojno-političko savjetovanje u selu Lipniku kod Sanskog Mosta.⁶³⁹

⁶³⁷ AVII, k. 465, reg. br. 47/3.

⁶³⁸ AVII, k. 1265, reg. br. 6/3.

⁶³⁹ AVII, k. 770-A, reg. br. 6/5.

Na tom savjetovanju učestvovali su komandanti i politički komesari brigada i bataljona.

Savjetovanjem je rukovodio Štab 4. divizije, a prisustvovali su mu: komandant 5. korpusa; politički komesar Korpusa Slavko Rodić i Ilija Došen i načelnik Operativnog odjeljenja Štaba 5. korpusa Josip Mažar Soša.

Na savjetovanju su podneseni slijedeći referati: *Naša borba u svjetlosti današnjih događaja*, referent Dmitar Bajalica, politički komesar 4. divizije; *Pojačajmo udarnost naše divizije*, referent komandant 4. divizije Petar Vojnović i *Manevar i taktika*, referent načelnik Operativnog odjeljenja Štaba 5. korpusa, Josip Mažar Soša.

O prvoj tački dnevnog reda zaključeno je da je politički rad u 4. diviziji bio intenzivan i uspješan u objašnjavanju najvažnijih političkih događaja u zemlji i u svijetu. Posebno dobro su shvaćene i prihvaćene odluke II zasjedanja ZAVNOBiH-a i formiranje Narodnooslobodilačkog fronta Bosne i Hercegovine.

Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije sklopio je sporazum 16. juna 1944. sa predsjednikom kraljevske jugoslovenske izbjegličke vlade doktorom Ivanom Šubašićem.

Predviđajući da će biti vrlo značajno da se na vrijeme pravilno i detaljno upoznaju sa tim sporazumom svi borci i rukovodioci jedinica NOV i POJ, maršal Tito je štabovima korpusa i glavnim štabovima javio 18. juna radio-depešom:⁶⁴⁰

»Ovih dana došlo je do sastanka između nekoliko članova Nacionalnog komiteta i Prezidijuma AVNOJ-a na čelu sa maršalom Jugoslavije Titom i doktorom Šubašićem s druge strane po želji naših saveznika.

Učinjen je sporazum za saradnju u borbi protiv okupatora i u obnovi zemlje. Odluke AVNOJ-a i ostale tekovine nisu dirane. Tačke sporazuma biće objavljene, a Draža Mihailović i mnogi drugi su tim sporazumom likvidirani. Učinite sve da se pravilno protumači ovaj sporazum koji će, bez sumnje, ojačati naš međunarodni položaj i koristiti NOB-i.«

Sa sadržajem ove depeše i njenim značajem upoznati su učesnici savjetovanja, i postavljen je zadatak da o sporazumu treba još dosta objašnjavati i borcima i rukovodiocima.

Zbog toga je 26. jula održao sastanak Divizijski komitet KPJ, na kojem su bili prisutni: Dmitar Bajalica, Rahmija Kadenić, Savo Popović, Zivko Rodić i Politodjel 4. divizije.⁶⁴¹

Sastankom je rukovodio rukovodilac Politodjela 4. divizija Dušan Dozet. Razmotrena su dva pitanja: Sporazum Tito — Šubašić i Značaj odluka II zasjedanja ZAVNOBiH-a.

Referat o političkoj situaciji, obuhvatajući i navedena dva pitanja, podnio je politički komesar 4. divizije.

U diskusiji, u kojoj je učestvovao i član Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu Rudi Kolak, zaključeno je da su široke narodne mase Jugoslavije prihvatile sporazum kao i borci i rukovodioci 4. divizije, i da su na vrijeme upoznati sa njegovim značajem.

⁶⁴⁰ Avil, k. 461-A, reg. br. 7/5.

⁶⁴¹ AVII, F. P. Sarajevo, 8/625.

Na tom sastanku utvrđeno je i brojno stanje članova KPJ, Saveza komunističke omladine Jugoslavije i kandidata za prijem u Komunističku partiju u jedinicama 4. divizije.⁶⁴² Prema toj evidenciji: 6. brigada imala je 291 člana KPJ, 367 članova SKOJ-a i 34 kandidata za KPJ; 8. brigada 274 člana KPJ, 305 članova SKOJ-a i 31 kandidata za KPJ; 11. brigada 282 člana KPJ, 361 člana SKOJ-a i 69 kandidata za KPJ, i pri Stabu 4. divizije 108 članova KPJ, 124 člana SKOJ-a i 28 kandidata za KPJ. Svega: 955 članova KPJ, 1.157 članova SKOJ-a i 167 kandidata za KPJ.

Dakle, svega organizovanih u 4. diviziji bilo je 2.274 borca i rukovodioca, ili 44% od njenog brojnog stanja. Zaključeno je da je taj broj sasvim zadovoljavajući, s obzirom na to da se iz 4. divizije u proteklom periodu odlilo oko 500 članova KPJ, SKOJ-a i kandidata za prijem u KPJ, i to što poginulih, ranjenih i otkomandovanih u druge jedinice i ustanove van sastava 4. divizije.

Istovremeno, u 4. diviziju stupilo je oko 800 novomobilisanih boraca i 500 bivših domobrana, ukupno oko 1.300 neorganizovanih boraca. Te borce trebalo je prevaspitati, politički uzdići i provjeriti u izvršenju borbenih zadataka.

Zalaganjem članova KPJ, SKOJ-a i kandidata za prijem u KPJ, znatan broj novomobilisanih boraca i pojedinih bivših domobrana za kratko vrijeme je provjeren i politički izdignut do te mjere, da su primljeni u članstvo SKOJ-a, a pojedinci i u članstvo KPJ, odnosno za kandidate KPJ.

Sektašenja u prijemu u KPJ u 4. diviziji nije bilo. Naprotiv, rađeno je intenzivno na idejno-političkom uzdizanju neorganizovanih boraca. Osnovni kriterijum je bio kako su se pojedinci pokazali u borbi, i njihov idejno-politički odnos i opredjeljenost za ciljeve NOP Jugoslavije.

BORBE U AVGUSTU 1944.

Stab 5. korpusa naredio je krajem jula 1944. godine da 6. brigada 4. divizije i 13. brigada 39. divizije napadnu neprijateljevo uporište u Bosanskom Petrovcu i da ga likvidiraju. Istovremeno, 6. brigada i Drvarsko-petrovački odred dobili su zadatak da napadnu neprijateljeva uporišta do Ripačkog klanca i obezbijede napad na Bosanski Petrovac sa pravca Bihaća, a 16. brigada 39. divizije da napadne Grijivicu i blokira Oštrelj i Drvar, i obezbijedi napad sa pravca Drvara i Oštrelja.⁶⁴³

Sesta brigada napala je sa 1. i 2. bataljonom od Krnjeuše 1. avgusta u 23 sata. Treći i 4. bataljon (sa dvije čete), napadali su desno od ceste pravcem od Bihaća ka Bosanskom Petrovcu. Jedna četa 4. bataljona i 2 prateća voda bili su u rezervi na cesti Bihać — Bosanski Petrovac. Glavne snage 6. brigade prodrle su u grad i postepeno pristupile likvidaciji neprijateljevih otpornih tačaka. Međutim, neprijatelj je davao ogorčen otpor, uz sve gubitke koje je trpio. Borba je trajala do 3,30 sati 2. avgusta, poslije čega su se jedinice 6. brigade morale povući.

⁶⁴² AVII, IRP Sarajevo, 8/674-8.

⁶⁴³ AVII, k. 458-A, reg. br. 25/2.

Neprijateljevi gubici bili su 66 mrtvih, 79 ranjenih i 4 zarobljena. Brigada je imala 6 poginulih, 66 ranjenih i 4 nestala borca.⁶⁴⁴ Zaplenjeno je 6 pušaka, jedan puškomitraljez *breda* i ostala ratna oprema.

Istog dana je 8. brigada, predvođena komandantom i političkim komesarom 4. divizije napala: sa 1. bataljonom neprijateljevo uporište u Gorijevcu, sa 2. bataljonom Klanac (kod Ripča) i 3. bataljonom Mrkin Brijeg (kota 725). Njene jedinice prodrle su u sva tri uporišta, ali je neprijatelj, koncentrišući se u središtu uporišta, gdje je unaprijed izgradio najveći broj bunkera i dubokih rovova, Nejaških prepreka, i rasporedio najveći broj automatskih i teških oružja, davao žestok otpor i nanosio znatne gubitke jedinicama 8. brigade. Zbog toga do zore 2. avgusta nijedno od neprijateljevih uporišta nije bilo zauzeto. Pošto ni napad na Bosanski Petrovac nije uspio, Stab 5. korpusa naredio je da jedinice 4. divizije prekinu dalje napade. Neprijateljevi gubici u Gorijevcu, Klancu i Mrkin Brijegu bili su 66 ubijenih i 45 ranjenih, a gubici 8. brigade 12 poginulih, 49 ranjenih i 5 nestalih boraca.⁶⁴⁵

U vrijeme napada na uporište u Bosanskom Petrovcu i uporišta na komunikaciji Bihać — Bosanski Petrovac, zapovješću 5. korpusa u akciji i demonstrativnom napadu na neprijateljeva uporišta u Vrtoču i Metli, učestvovao je i Drvarsko-petrovački odred. Ni taj odred nije imao te večeri uspjeha, pa je pred zorom morao da se povuče. Gubici neprijatelja u uporištu Vrtoče bili su 7 mrtvih i 10 ranjenih, a Drvarsko-petrovačkog odreda 9 poginulih i 20 ranjenih.

Za to vrijeme 3. bataljon 11. brigade bio je na prostoriji Vaganac — Tuka u rezervi 5. korpusa, ali zbog opšteg razvoja situacije nije bio uvođen u borbu sem jednog voda sa bacačima *Džon-Bul*, koji je imao jednog poginulog i 5 ranjenih boraca.

Jedna neprijateljeva kolona od oko 300 vojnika krenula je 2. avgusta od Bihaća u pomoć neprijateljevom uporištu na Gorijevcu. Drugi bataljon 8. brigade dočekao ju je i poslije borbe od 13 sati razbio i protjerao nazad u Bihać. Gubici neprijatelja su bili 7 mrtvih i 10 ranjenih, a gubici 2. bataljona 2 poginula i 5 ranjenih boraca. Zaplijenjeno je 20.000 puščanih metaka, 40 granata za protivtenkovski top 37 mm, jedna puška, kola i 2 konja.

Drvarsko-petrovački odred, dočekao je 3. avgusta jednu neprijateljevu kolonu od 50 vojnika, koja je išla od Vrtoča prema Metli. Neprijatelj je imao 4 poginula i 6 ranjenih vojnika.

Istog dana 4. bataljon 8. brigade vodio je borbu sa neprijateljem koji je iz Gorijevca krenuo prema Hrgaru. Neprijatelj je vraćen uz gubitke od 9 ubijenih i 4 ranjena vojnika.

Poslije završetka napada na uporište u Bosanskom Petrovcu, dva bataljona 6. brigade povukla su se u selo Smoljani, gdje su ostali, do 3. avgusta, očekujući da ih smjeni Drvarsko-petrovački odred, a potom su se prebacili u Jelašinovce u sastav 8. brigade. Iz Jelašinovaca i Tuk Bobije, po naređenju Štaba 4. divizije, 6. brigada se pre-

644 AVII, k. 769, reg. br. 13/2.

645 AVII, k. 458, reg. br. 14/2.

bacila na teren Timara i zatvorila pravce Prijedor — Sanski Most i Banjaluka — Bronzani Majdan — Sanski Most.⁶⁴⁶

Osma brigada je 3. avgusta otišla na teren Bosanske Krupe, gde se zadržala do 16. avgusta, poslije čega se ponovno vratila na komunikaciju Bihać — Bosanski Petrovac.

Tri bataljona 11. brigade u toku avgusta vodila su borbu u rejonu rudnika Ljubije i Prijedora sa zapadne i južne strane, a 4. bataljon u rejonu Prijedora s istočne strane.

Noću 7/8. avgusta 4. bataljon 8. brigade postavio je zasjedu na cesti između Ripača i Pritoke (Bijelo Brdo). U 6 sati, 8. avgusta naišla je kolona od 7 kola, a štitilo ju je 30 vojnika. Zasjeda je otvorila vatru i ubila 9 neprijateljevih vojnika i 5 ranila.

Izviđačka četa 11. brigade izvršila je 8. avgusta iznenadni napad na neprijateljevu posadu u željezničkoj stanici Ljeskare. Ubijeno je 8, a zarobljena 2 milicionera. Plijen: jedan puškomitraljez, 9 pušaka s jednim sandukom municije, jedan telefon i ostala ratna oprema.

Treći bataljon 6. brigade postavio je 9. avgusta zasjedu na Topica brdu i u selu Čela. Na zasjedu je naišla grupa od 30 četnika, koja je primjetila partizane i javila komandi 7. lovačke pukovnije u Prijedor. Odmah su sve snage iz Prijedora krenule prema Čeli i došlo je do borbe u kojoj je neprijatelj imao oko 10 poginulih i ranjenih, a 3. bataljon jednog ranjenog borca. Neprijatelj je protjeran nazad u Prijedor.

Istog dana 2. bataljon 11. brigade dočekao je 100 ustaša u pokretu od Ljubije prema Briševu. Nakon kratke borbe ustaše su protjerane nazad u Ljubiju uz 3 poginula i 8 ranjenih.

Treći bataljon 6. brigade sa minerskom grupom ukopao je 11. avgusta minu ispod pruge između željezničke stanice Baltine Bare i mosta na Zegaru. Voz je naišao u 8 sati na minu i uništena je lokomotiva i 2 vagona. Zatim je izvršen juriš na voz u kojem je nađeno 35 poginulih njemačkih vojnika. Gubici 6. brigade jedan poginuo i jedan ranjen borac.

Drugi bataljon 8. brigade postavio je 14. avgusta zasjedu na cesti Bihać — Bosanski Petrovac u Vrtočkim dolinama. Za osiguranje te zasjede ostavljena je četa 1. bataljona na koti 116. Cilj je bio da se ne dozvoli neprijatelju da iz uporišta Koviljače interveniše. Jedna četa istog bataljona zaposjela je Čučevo brdo radi obezbjeđenja zasjede od Vrtoča.

U 16 sati naišla je kolona od 24 neprijateljeva vojnika od Koviljače prema Vrtoču. Na kolonu je otvorena vatra i od prvih plotuna palo je 20 mrtvih neprijatelja. Ranjena su 4 borca. Odmah zatim uslijedila je intervencija neprijatelja iz Koviljače, ali je dočekan jakim vatrom, i tom prilikom poginula su još 24, a više ih je ranjeno. Plijen: jedan puškomitraljez, 11 pušaka, 4 pištolja, municija, ručne bombe i ostala ratna oprema.

Prvi bataljon 8. brigade postavio je 16. avgusta zasjedu na cesti Bihać — Bosanski Petrovac kod crkve u selu Lipi. Za obezbjeđenje

zasjede, u momentu otpočinjanja borbe, predviđen je demonstrativni napad s jednom četom na neprijateljevo uporište u Tarkovcu.

U 12 sati krenula je iz Tarkovca kolona od 30 vojnika prema zasjedi, a jednovremeno i iz Šljivovca (kota 848) druga neprijateljeva kolona od 22 vojnika. Obje kolone *jednovremeno su* naišle na zasjedu i, poslije kratke borbe ubijeno je 16, a ranjeno 9 neprijateljevi^h vojnika, dok je jedan zarobljen. Ostali su pobjegli. Gubici 8. brigade jedan poginuo borac.

Četvrti bataljon 11. brigade postavio je 18. avgusta zasjedu između Strižanskog mosta i Dobrljina u Vodičevu. Na zasjedu je naišla 2. bojna 13. lovačke pukovnije. Sa bliskog odstojanja ubijeno je od prvog plotuna 10 neprijateljevih vojnika. Gubici 4. bataljona 3 ranjena borca.

Prvi bataljon 11. brigade s lijeve obale Sane, kod sela Vitasovaca, otvorio je vatru na kolonu 2. bojne 7. lovačke pukovnije na desnoj obali, i ubio 5, a ranio 3 neprijateljeva vojnika.

Drugi i 4. bataljon 8. brigade dočekali su 19. avgusta u zasjedi na cesti Bihać — Bosanski Petrovac, između Tarkovca i Duhovskog, artiljerijski divizion 373. artiljerijskog puka njemačke 373. divizije. Četvrti bataljon posjeo je teren iznad Tarkovca i Dubovskog uz cestu, na daljini od 5 do 20 metara. Drugi bataljon s jednim dijelom snaga posjeo je položaje sjeverno od uporišta Tarkovac, sa zadatkom da ne dozvoli intervenciju iz tog pravca, a jedan njegov dio osigurao je zasjedu prema Duhovskom. Jedna četa ovog bataljona bila je u rezervi na Poljanici (kota 1030).

Artiljerijski divizion bio je sastavljen od 4 haubice, 2 brdska topa i protivtenkovskog topa. Posadu je sačinjavalo oko 250 vojnika. Divizion se kretao u jako razvučenoj koloni.

U 16,30 sati iz zasjede je otvorena vatra. Neprijatelj je bio potpuno iznenađen. U prvom vatrenom udaru palo je nekoliko desetina Nijemaca. Neprijateljeva desna pobočnica uspjela je, potom, da posjedne stare rovove pokraj ceste, suprotno od 4. bataljona i da otvori vatru po tom bataljonu. Zbog razvučenosti kolone 2 brdska topa 75 mm i protivtenkovski top nisu bili obuhvaćeni zasjedom. Neprijatelj je iz tih topova tukao i po svojima i po snagama 2. i 4. bataljona. Borci 4. bataljona su, potom, prešli na juriš i prodrli do haubica. Četa iz rezerve prešla je u napad na topove, koji nisu bili obuhvaćeni zasjedom. Zatim je neprijatelj intervenisao jednovremeno iz uporišta Tarkovac, Koviljače, Dubovskog, tukući veoma jakim artiljerijskom i minobacačkom vatrom. Nakon 2 sata borbe bataljoni su se povukli, kao četa iz rezerve. Gubici neprijatelja bili su 129 mrtvih i oko 50 ranjenih, a 8. brigade 3 poginula, 12 ranjenih i jedan nestao. Zaplijenjena su 2 kola, sedlo, 2 konja, 2.500 metaka, sanduk raketa, 20 ručnih bombi i ratna oprema. Ubijeno je 47 konja i uništene 2 haubice, a 2 teže oštećene.

Izviđačka četa 11. brigade dočekala je 23. avgusta jednu četu 6. bojne 8. ustaškog stajaćeg zdruga na putu iz Prijedora za Ljubiju. Ubijeno je 36 ustaša. Ubijen je i zapovjednik satnije. Zapli-

jenjen je puškomitraljez i 15 pušaka, dok je veći dio oružja bio uništen eksplozijama ručnih bombi. Ubijeno je 11 konja. Izviđačka četa imala je 3 ranjena borca.

Prvi bataljon 8. brigade napao je 28. avgusta neprijateljevo uporište Korita (kota 625) na cesti Bihać — Bosanski Petrovac. Ubijeno je 7, a ranjeno 13 neprijateljevih vojnika. Istovremeno, jedna četa 3. bataljona dočekala je u zasjedi na cesti između Kamenitog polja i Vrtoča neprijateljevu kolonu od 40 vojnika, i ubila ih oko 15. Neprijatelj iz Vrtoča krenuo je u pomoć, ali je dočekan vatrom od koje je ubijen 20, a ranjeno 7 vojnika. Gubici 8. brigade bili su 2 ranjena borca.

U borbi kod crkve u selu Bušević, 4. bataljon 8. brigade ubio je 31. avgusta 12, a ranio 18 neprijateljevih vojnika. Neprijatelj je protjeran nazad u Otoku. Gubici 8. brigade bili su jedan poginuo i jedan ranjen borac.

Gubici neprijatelja u periodu jun — avgust bili su: 3.391 poginuo, 1.187 ranjenih i 67 zarobljenih vojnika.

Gubici 4. divizije: 91 poginuo, 294 ranjena borca i rukovodioca i 2 nestala borca.

Zaplenjeno je: 412 pušaka, 23 puškomitraljeza, 2 teška mitraljeza, 4 teška minobacača, 31 automat, 34 pištolja, 258 ručnih bombi, 212.000 metaka puščane municije, 2 detektora, 100 raketa, dvogled, telefon, 129 mina za minobacač, jedno šatorsko krilo, motocikl, 3 zaprežna kola, 21 konj, jedno sedlo, 8 ćebadi i 7 torbica.

Uništeno: 8 tenkova, 107 kamiona, 10 lokomotiva, 47 vagona, 5 topova i haubica, 2 puškomitraljeza, 15 pušaka, 4 motocikla trokolice, 92 konja, 5 zaprežnih kola, 15.000 metara telefonske linije i potrgano 500 m pruge.

RAZBIJANJE NEPRIJATELJA U DONJIM TOKOVIMA SANE I VRBASA

Polovinom avgusta 1944. snage Crvene armije, goneći nemačke armije, izbile su duboko na teritoriju Rumunije i lijevim krilom napredovale na jug prema Dunavu, na granicu Jugoslavije u rejonu Đerdapa i na granicu Bugarske.

Vrhovni štab u vezi s takvim razvojem situacije na istočnom frontu i razvojem situacije na našem ratištu, naređuje 17. avgusta Štabu 5. korpusa, da mobilise što veći broj ljudstva u svoje jedinice, i da krene glavnim snagama u rejon Sarajeva i u dolinu rijeke Bosne.⁶⁴⁷

Štab 5. korpusa moli Vrhovni štab da mu odobri, da prvo razbije neprijateljeve snage u donjim tokovima Sane i Vrbasa, i da zaplijenjenim oružjem i ratnom opremom pojača snage 5. korpusa, naoruža novomobilisano ljudstvo i tek tada da krene prema Sarajevu i u dolinu Bosne. Vrhovni štab se složio sa tim prijedlogom.

Na osnovu saglasnosti Vrhovnog štaba, Štab 5. korpusa donio je odluku da prvo oslobodi donji tok Sane sa gradom Prijedorom. Za oslobođenje Prijedora i donjeg toka Sane odredio je 4. diviziju, a za

obezbjedenje operacije iz pravca Banjaluke odredio je 39. diviziju. U vezi s tim, Štab 5. korpusa naredio je Štabu 4. divizije da se njene snage postepeno koncentrišu u donjem toku Sane.

U duhu te odluke, 6. brigada je 2. septembra po naređenju Štaba 4. divizije napustila položaje u rejonu Bosanskog Novog i krenula u 22 sata sa 2 bataljona preko rijeke Sane na područje Kozare, a 2 bataljona raspoređena su na prostoru Radomirovac — Miška glava.

Tri bataljona 8. brigade, bez 2. bataljona posjeli su položaje u rejonu Bosanskog Novog, umjesto 6. brigade. Izviđačka četa 8. brigade ostala je da dejstvuje i dalje u dolini Une, između Bosanske Krupe i Bihaća.

I 11. brigada prebacila se iz rejona rudnika Ljubije i Timara na područje Kozare.⁶⁴⁸

Štab Kozarske grupe odreda rasporedio je snage Gradiško-ljevcanskog odreda od Brežićana do Svodne, Kozarskog odreda od Svodne preko Bosanskog Novog do Dobrljina, a Timarskog odreda na južnu periferiju Prijedora.

Podgrmečki odred dobio je zadatak da s oba bataljona posjede položaje u rejonu rudnika Ljubije.

Raspored brigada i odreda bio je prilagođen zamisli operacije za oslobođenje Prijedora i donjeg toka Sane.

U toku priprema i pokreta jedinica, pojačane su prethodne akcije da bi se neprijatelj što više demoralisao i oslabio.

Kozarski odred je između Bosanskog Novog i Dobrljina, dočekaao 1. septembra voz natovaren tenkovima i kamionima i digao ga u vazduh. Vozom su za Beograd prevoženi tenkovi 2. čete 202. tenkovskog bataljona i dio jedinica 92. motorizovanog puka. Uništen je veći broj kamiona, oštećeno nekoliko tenkova, a ubijeno 38 Nijemaca.⁶⁴⁹

Istog dana, i Gradiško-ljevcanski odred, prije pokreta prema rijeci Sani i Prijedoru, dočekaao je na cesti Banjaluka — Bosanska Gradiška 3 kamiona sa vojskom i životnim namirnicama. Ubijeno je 19, a zarobljeno 7 vojnika 11. gorske pukovnije 3. gorskog ustaško-domobranskog zdruga.

Noću 2/3. septembra prilikom prebacivanja preko rijeke Sane na područje Kozare 2 bataljona 6. brigade potrgali su između Blagaja i Martin Brda 120 metara pruge, a 3. bataljon je demonstrativno napao neprijatelja u uporištu Petkovac. Sutradan, 3. septembra, 40 vojnika iz tog uporišta pošlo je prema Martin Brdu, ali su dočekani od 3. bataljona 6. brigade i, u kratkoj borbi, ubijeno je 15 ustaša i domobrana. Ostali su pobjegli nazad u Blagaj.

Noću 5/6. septembra Diverzantska četa 8. brigade potrgala je između Blagaja i Svodne 2.000 metara pruge. Time je 6. septembra bila prekinuta svaka veza neprijatelja prugom između Prijedora i Bosanskog Novog.

MB Kriegstagebuch Nr. 3 Oberbefehlshaber Südost Oberkommando Heres-gruppe F/I-a, dok. br. 24.

64a Kriegstagebuch Nr. 3 Oberbefehlshaber Südost Oberkommando Heres-gruppe F/I-a dok. br. 24.

Stab 4. divizije je preduzeo sve mjere da se neprijatelj u Prijedoru preda bez borbe- i, u vezi s tim, **zamjenik** komandanta 4. divizije, Uroš Bogunović Roca, održao je 5. septembra sastanak sa 2 predstavnika komandanta 7. lovačke pukovnije. Komandant 7. lovačke pukovnije pošto je shvatio bezizlaznost situacije, pristao je da preda svoje jedinice u Prijedoru. Međutim, jedan od domobranskih pregovarača bio je njemački agent, pa je o tome obavjestio komandanta 4. ustaško-domobranskog lovačkog zdruga u Bosanskom Novom. Sutradan je smjenjen potpukovnik Dragutin Stipetić, komandant 7. lovačke pukovnije i povučen u Bosanski Novi, a na njegovo mjesto postavljen za komandanta 7. lovačke pukovnije potpukovnik Kolaković, do tada komandant 13. lovačke pukovnije.⁶⁵⁰

OSLOBOĐENJE PRIJEDORA

Stab 5. korpusa izdao je 5. septembra 1944. zapovjest za napad na uporište u Prijedoru, u kojoj, između ostalog, stoji i slijedeće:⁶⁵¹

... »4. *krajiška divizija*: sa 7 bataljona napada Prijedor sa zapadne strane, od klanice do ceste Bosanska Dubica—Prijedor. Do svanuća likvidirati položaje neprijatelja dubička cesta—Urije—željeznička stanica—•—groblje, posjedajući desnu stranu Sane radi sprječavanja eventualne intervencije neprijatelja od Ljubije.

Sa Podgrmečkim odredom i jednim bataljonom 6. brigade i pridodatim artiljerijskim divizionom, spriječiti proboj neprijatelja iz Ljubije prema Prijedoru.

Sa 2 bataljona 8. brigade i dijelom snaga Kozarske grupe odreda, u visini Svodne, zatvoriti pravac od Bosanskog Novog prema Prijedoru.

39. *krajiška divizija* da zatvori pravac od Banjaluke prema Prijedoru u rejonu Ivanjske.

Kozarska grupa odreda: Sa jednim odredom demonstrativno napasti istočni dio grada od mosta na Gomjenici do pruge i ceste Banjaluka—Prijedor. Sa 2 čete Lijevačanskog odreda blokirati Brežićane i spriječiti da pomognu snagama u Prijedoru. Sa ostalim dijelovima postaviti zasjede na cesti Prijedor—Bosanski Novi u visini Svodne i Reljića Kamena, te u sadejstvu sa jedinicama divizije na lijevoj obali Sane, onemogućiti neprijatelja iz Dragotinje, Martin Brda i Bosanskog Novog da uputi pomoć u Prijedor.

Vatreni položaji 2. artiljerijskog divizona korpusa u Puharskoj sa zadatkom da tuče položaje neprijatelja u gradu.

Početak napada 6. septembra u 22 sati.

Komandno mjesto Štaba 5. korpusa u selu Palančište.

Međutim, zapovjest Štaba 5. korpusa nije stigla toga dana do Štaba 4. divizije, pa je zbog toga iz 5. korpusa upućeno Štabu 4. divizije 7 depeša.

Štab 4. divizije izvjestio je Štab 5. korpusa da je na osnovu primljenih depeša naredio da se 3. bataljon 6. brigade prebaci 5/6. septembra preko Sane i priključi glavnim snagama 6. brigade, a da 4. bataljon 6. brigade i 3. bataljon 8. brigade sa Podgrmečkim odredom izvedu demonstrativni napad na Ljubiju.⁶⁵²

⁶⁵⁰ AVII, k. 117, reg. br. 2/13-2.

⁶⁵¹ AVII, k. 768 reg. br. 3/3.

⁶⁵² AVII, k. 461-A, reg. br. 3/5.

Idućeg dana (6. septembra), Štab 4. divizije iz sela Volara, obavještava 5. korpus depešom da su 1. i 4. bataljon 8. brigade raspoređeni na lijevoj obali Sane prema Svodnoj i prema Bosanskom Novom.

Diverzantske grupe toga dana su razvile veliku aktivnost. Pokidale su prugu između Bosanske Krupe i Bosanskog Novog na cijeloj dužini. Cesta je bila minirana. Saobraćaj vozom onemogućen. To je učinjeno i između Bosanskog Novog i Prijedora.⁶⁵³

Štab 4. divizije depešom je naredio Štabu 6. brigade 6. septembra da se sa 3 bataljona cestom Bosanski Novi — Prijedor probije do središta grada, i da, uzvodno, desnom obalom Sane posjedne do mosta položaje prema eventualno nastupajućem neprijatelju iz Ljubije.

Štab 4. divizije naredio je Štabu 11. brigade da se sa 3 bataljona duž željezničke pruge Bosanski Novi — Prijedor probije do željezničke stanice i centra grada. Odatle, obuhvatom zdesna i slijeva, razbije i uništi neprijateljeve snage u centru grada.

O toj odluci Štab 4. divizije obavjestio je Štab 5. korpusa. Istog dana Štab 5. korpusa odobrava zapovjest Štaba 4. divizije.

U Prijedoru su se tada nalazile ove neprijateljeve snage.⁶⁵⁴

Stožer (štab) 7. lovačke pukovnije: stožer pukovnije ljudi 21; 14. satnija (4 protivtenkovska topa) ljudi 90; 15. satnija (2 teška mitraljeza) ljudi 136 i 13. satnija (4 voda) ljudi 96.

Prva bojna 7. lovačke pukovnije: stožer prve bojne, ljudi 12; 1. satnija ljudi 136; 2. satnija ljudi 139; 4. satnija ljudi 140.

Jedanaesti topnički sklop: stožer sklopa, ljudi 12; prva bitnica (Baterija) 4 haubice ljudi 90 i protivavionski vod (2 topa) ljudi 10.

Ustaše, milicija, oružnici, Gestapo: oružnički vod i redarstvo (policija) ljudi 47; 5. ustaška satnija 3. krajiške bojne 160; Atljinih ustaša milicije 140; ostaci Redžine milicije 150; oklopni voz ljudi 20; Gestapo sa feldžandarmerijom ljudi 120.

Timarski četnički odred: štab odreda 3, zaštita štaba i kuriri 15 četnika; prateća četa (2 minobacača i 2 teška mitraljeza) ljudi 20; 1. bataljon 170; 2. bataljon 180 četnika.

Ukupno je Prijedor branilo oko 1.907 neprijateljevih vojnika. U taj broj nisu uračunati članovi ustaškog logora i tabora, tajni agenti, službenici kotarske oblasti, koji su, također, bili naoružani. Njihov broj povećao je neprijateljeve snage na oko 2.000 ljudi.

Ako se uzme u obzir da je na Prijedor napadalo 7 bataljona 6. i 11. brigade sa ukupno oko 2.200 boraca, odnos snaga bio je skoro izjednačen, sa zanemarljivom prednošću jedinica 4. divizije.

Napad je počeo u 22 sata 6. septembra.

Šesta brigada napala je duž ceste od Bosanskog Novog za Prijedor. U prvoj liniji kretali su se 1. i 3. bataljon, a neposredno pozadi 2. bataljon 6. brigade spreman da, po potrebi, bude uveden u borbu.

Na čelu 1. bataljona kretala se udarna grupa od oko 40 boraca, naoružana sa: 12 puškomitraljeza, jednom protivtenkovskom puškom, jednim *džon bulom*, teškim minobacačem i 9 bombaša.

⁶⁵³ AVII, k. 461-A, reg. br. 3/31-5.

⁶⁵⁴ AVII, k. 770-A, reg. br. 46/1-3.

Prednja linija neprijatelja na koju je udarna grupa napadala bila je utvrđena sa dva velika pokrivena bunkera i utvrđenom kućom. Pod zaštitom mitraljeske vatre grupa je presjekla žičanu prepreku i jednim dijelom probila se u uporište. Međutim, za kratka vrijeme dvije trećine boraca udarne grupe bilo je izbačeno iz stroja. Tada je formirana nova udarna grupa, koja je bolje iskoristila bacač džon bui. Direktnim pogocima uništila je oba bunkera i utvrđenu kuću, i probila se u grad. Za tom grupom prodrle su ostale jedinice 1. bataljona, a snage 3. bataljona rokirane su desno do obale Sane.

U toku proboja u grad, bataljoni 6. brigade nailaze pored mosta preko rijeke Sane na drugu odbrambenu liniju. Tada Štab 6. brigade uvodi u borbu i 2. bataljon, te sva 3 bataljona potpuno razbijaju neprijatelja koji panično bježi preko mosta prema Ljubiji.

I 11. brigada formirala je udarnu grupu jačine 50 boraca, naoružanih sa 10 puškomitraljeza, bacačem džon bui i velikim brojem bombaša. Za udarnom grupom kretali su se 1. i 2. bataljon.

U 22 sata udarna grupa probila je prvu liniju odbrane neprijatelja. Sa njom su nadirali 1. i 2. bataljon, ojačani s po jednom četom 3. bataljona. Već u 23 sata sve neprijateljeve veze bile su pokidane i zauzeto sjedište Štaba 7. lovačke pukovnije na željezničkoj stanici. Napad se i dalje odvijao. Neprijatelj je bio potpuno razbijen i samo iz nekoliko utvrđenih zgrada i silosa davao je otpor.

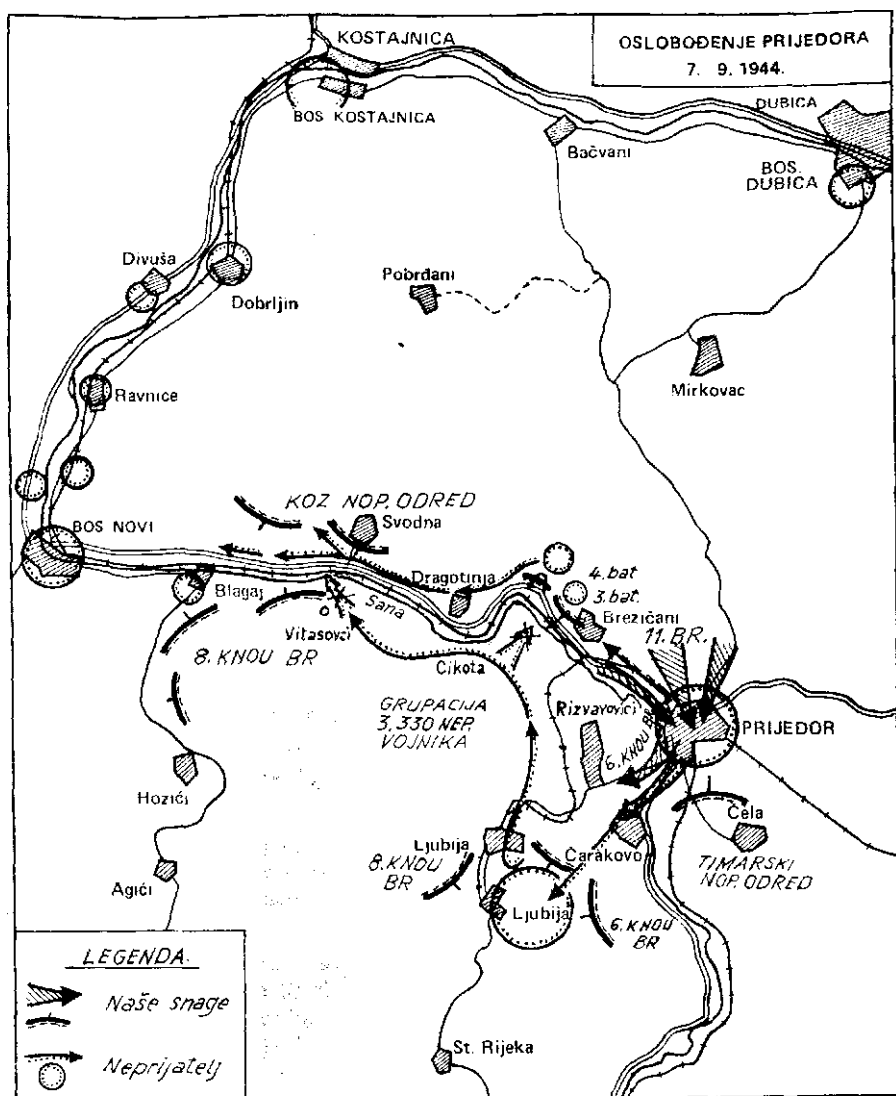
Situacija, međutim, kod 4. bataljona, koji je napadao cestom Bosanska Dubica — Prijedor, nije bila povoljna. Neprijatelj je napad dočekao jakom vatrom, od koje je već u početku 4. bataljon imao 4 poginula i 23 ranjena borca. Bataljon je zalegao ispred neprijateljevih položaja i tu ostao prikovan sve do svanuća.

Za to vrijeme 1, 2. i 3. bataljon 11. brigade zauzeli su u gradu topove, a 1. bataljon vodio je žestoku borbu za silos, odakle je neprijatelj sa 2 protivavionska mitraljeza tukao u sve strane. Jedinice u prodoru su, zbog toga, bile zaustavljene. Prijetila je opasnost da se na te jedinice sruči neprijatelj iz sjevernog dijela grada koji je bio prikovao 4. bataljon. Zbog toga Štab 11. brigade izvlači iz napada 2. bataljon i upućuje ga u leđa neprijatelju koji daje otpor 4. bataljonu. U napadu s leđa razbija neprijatelja i spaja se sa 4. bataljonom.

Ujutru do 7 sati 7. septembra, neprijatelj je davao otpor samo iz silosa i iz nekoliko okolnih bunkera. Tada je Štab 11. brigade koncentrisao 3 teška minobacača, 2 džon bula i protivtenkovski top, i njihovim dejstvom za pola sata uništio neprijatelja. Prijedor je oslobođen u 7.30 sati 7. septembra 1944.

Šesta brigada zarobila je 180 neprijateljevih vojnika sa 7 oficira. Neprijatelj je imao 102 poginula vojnika i oficira. Plijen je bio 5 puškomitraljeza, 57 pušaka, 6 automata i druge ratne opreme. Gubici 11. brigade su bili: 13 poginulih i 43 ranjena borca i rukovodioca.⁶⁵⁵ Jedanaesta brigada ubila je 235 neprijateljevih vojnika, 240 ranila i 353 zarobila, a zaplijenila 4 haubice, 5 brdskih i protiv-

655 AVII, k. 769-A, reg. br. 17/1.



Oslobođenje Prijedora, septembar 1944.

tenkovskih topova, 6 teških minobacača, 2 mala minobacača, 5 ^teških mitraljeza, 13 puškomitraljeza, 420 pušaka, 30 automata i 40 pištolja. Zaplijenjene su i velike količine artiljerijske, minobacačke i pušane municije.

Istovremeno, noću 6/7. septembra, izvršen je napad i na neprijateljevo uporište u Ljubiji.

Četvrti bataljon 6. brigade napao je od pravca Milojice preko Tromede, ali su ga mnogo jače snage neprijatelja odbile.⁶⁵⁶

655 AVII, k. 769-A, reg. br. 10/1.

Podgrmečki odred napao je s jednim bataljonom liniju Raljaš — Lisina — Runjavica, a drugim na Islam Ljubiju.⁰⁵⁷ Oba napada odbio je nadmoćniji neprijatelj.

Treći bataljon 8. brigade napao je na Islam Ljubiju od sela Surkovca, i uspio prodrijeti u mjesto, ali je neprijateljevim protivnapadom izbačen iz Islam Ljubije.

Za to vrijeme 1. i 4. bataljon 8. brigade držali su položaje Bulina glava — Vitasovei — Trgovište — Cikote i te noći nisu imali dodira sa neprijateljem.

Situacija 7. septembra prije podne bila je slijedeća:

Oko 1.000 neprijateljevih vojnika, podoficira i oficira bježalo je iz Prijedora prema Ljubiji, a gonila su ih 3 bataljona 6. brigade do linije Čarakovo — Hambarine, gdje je neprijatelj pružio organizovan otpor.

U Prijedoru su ostali 1. i 2. bataljon 11. brigade da obezbjeđuju ratni plijen, pronalaze sakrivene neprijatelje i čuvaju opštenarodnu imovinu, dok to ne preuzmu organi Komande Kozarskog vojnog područja.

Treći i 4. bataljon 11. brigade dobili su zadatak da zajedno sa Gradiško-ljevcanskim i Kozarskim odredom gone neprijatelja dolinom Sane prema Bosanskom Novom.

Zapovjednik 2. bojne 7. lovačke pukovnije, koji se nalazio u Martin Brdu, doznao je u 9 sati 7. septembra od 3. satnije 1. bojne, koja je bila u uporištu Brežičani i povukla se u Donju Dragotinju, da su Prijedor zauzeli partizani i da kreću prema Brežičanima.

Kad je čuo tu vijest, zapovjednik bojne naredio je da se prikupe sve snage iz svih uporišta i da budu u 11 sati spremne za brz pokret prema Bosanskom Novom.

Komandant 4. ustaško-domobranskog zdruga obavješten je radioni iz Ljubije da je Prijedor u 8 sati pao. Zbog toga je naredio da 5. satnija 13. lovačke pukovnije iz Blagaja odmah ga napusti i dođe u Bosanski Novi.

Istovremeno, naređuje i 6. satniji, u uporištu Petkovac, da najhitnije krene u Bosanski Novi. Zapovjednik 6. satnije kreće sa satnijom u 10,25 sati. Ali, čim je krenuo iz uporišta, dočekao ih je Kozarski odred i dijelovi 8. brigade (jedna četa 4. bataljona), koji su se radi napada prebacili sa lijeve na desnu obalu Sane i potpuno razbili 6. satniju 2. bojne 7. lovačke pukovnije. Ubijena su 3, zarobljeno 32 domobrana, a ostali su pobacali oružje, municiju i ratnu opremu i pobjegli. Na bojištu je ostala 121 puška, 5 italijanskih puškomitraljeza, 2 mala minobacača, 5 pištolja i ostala ratna oprema.

Partizani su gonili domobrane, ali oni rasterećeni bez oružja, municije i ostale ratne opreme uspjeli su da stignu u Bosanski Novi.

Štab Kozarskog odreda znao je da su to samo dijelovi neprijateljevih snaga u dolini Sane, a da tek treba da nađu glavne snage iz uporišta Donje Dragotinje, Brežičana i iz Martin Brda. Zato naređuje minerima da na cesti kod Svodne ukopaju 4 mine na elek-

trično paljenje i da ih dobro zamaskiraju. Iznad sela Svodne po okolnim visovima postavljene su jedinice Kozarskog odreda da neprijatelja, kad naiđe, potisnu na mine.

Treći i 4. bataljon 11. brigade krenuli su iz Prijedora oko 10 sati prema Brežičanima. U 11 sati zapovjednik 2. bojne bivše 7. lovačke pukovnije, osmotrio je iz Brežičana velike i duge kolone partizana. Naredio je odmah pokret usiljenim maršem prema Bosanskom Novom, već spremnim jedinicama.

Za prethodnicu kolone isturio je 3. satniju 1. bojne a 5. satniju 2. bojne odredio u pobočnicu. Iza 3. satnije kretala se komora, a u zaštitnici 7. satnija 2. bojne.

Kada je 3. satnija, kao prethodnica, stigla do potoka Svodne gdje su bile postavljene mine, komandant Kozarskog odreda komandovao je: »Pali«. Treća satnija nestala je u dimu od eksplozije mina. Peta satnija, koja je bila u pobočnici, u cjelini je zarobljena. Komora je također, u cjelini zarobljena.

I dok su borci Kozarskog odreda bili zauzeti oko zarobljenika i izvlačenja ratnog plijena, 7. satnija, kao zaštitnica, neprimjetno se provukla i pokušala da pobjegne za Bosanski Novi. Na vrijeme je primjećena, i njen najveći dio je uhvaćen. Manji dio ipak je uspio da stigne u Bosanski Novi i podnese izvještaj da su sve ostale snage iz uporišta Brežičani, Donja Dragotinja i Martin Brda ubijene, ranjene i najveći dio zarobljen, sa svim naoružanjem i ratnom opremom.

Borci i rukovodioci Kozarskog odreda pretraživali su 7. septembra poslije podne teren na desnoj obali Sane i pronalazili oružje, municiju i drugu ratnu opremu razbacanu od Brežičana do Blagaja. Pronađeno je i dosta prikrivenih domobrana i ustaša.

Snage Kozarskog odreda su toga dana od Svodne do Blagaja ubile preko 200, a zarobile 400 domobrana i ustaša.

Komandant 4. ustaško-domobranskog lovačkog zdruga naredio je istog dana da se komisijski saslušaju pristigli domobrani i ustaše, i da se utvrde materijalni gubici. Komisija je utvrdila da su partizani zaplijenili slijedeće oružje:⁶⁵⁸ 493 puške, 36 puškomitraljeza, 4 teška mitraljeza, 5 teških minobacača, 66 pištolja, 100.000 pušcanih metaka. Međutim, ostalu nestalu ratnu opremu komisija nije stigla istog dana da utvrdi.

*Toga dana i u rudniku Ljubiji vodile su se teške borbe.

Rejon Ljubije branili su 1. bataljon 383. puka njemačke 373. divizije — oko 800 ljudi, 4. bojna 8. ustaškog zdruga jačine od oko 600 ljudi, Šefkina milicija 340 ljudi, Jagina milicija 280 milicionera i 6. bojna 8. ustaškog zdruga jačine oko 300 ustaša. Ukupno 2.320 neprijateljevih vojnika.

Bježeći ispred tri bataljona 6. brigade stiglo je 7. septembra ujutru iz Prijedora u rejon Ljubije još 600 ustaša, milicionera Atlijićine milicije, gestapovaca, žandarma, agenata i ustaških funkcionera. Za njima ie stiglo i 350 četnika Timarskog četničkog odreda.

⁶⁵⁸ AVII, k. 117, reg. br. 3/13-7.

Stigao je i stožer 7. lovačke pukovnije sa zapovjednikom i oko 100 domobrana stožernih satnija, i 8. satnija 2. bojne 7. lovačke pukovnije.

Pokreti neprijatelja ujutru i prije podne 7. septembra pokazali su da je neprijatelj sasvim suprotno postupio od predviđanja Štaba 5. korpusa i Štaba 4. divizije. Naime, ovi štabovi predviđali su da će u vrijeme napada 4. divizije na Prijedor snage neprijatelja iz Ljubije, Bosanskog Novog, pa i Banjaluke, krenuti u pomoć napadnutoj posadi u Prijedoru, pa je i raspored snaga bio postavljen tako da obezbjedi napad iz tih pravaca. Međutim, situacija se sasvim drugačije odvijala. Tako se desilo da bataljoni 6. brigade, koji su dobili zadatak da poslije proboja u Prijedor posjednu desnu obalu Sane radi sprječavanja eventualne intervencije i nađu se u ulozi goćećeg odreda prema Ljubiji.

Odstupajući neprijatelj je dijelom snaga organizovao odbranu na liniji Hambarine — Čurakovo i, upornom odbranom, privremeno zaustavio nastupanje bataljona 6. brigade, a glavnim snagama vršio proboj preko Dubočaja i Raljaša u rejon rudnika Ljubije. O tome je 8. septembra Štab Podgrmečkog odreda izvjestio Štab 4. divizije slijedeće:⁶⁵⁹

... »Sa jednim bataljonom napali smo neprijateljska uporišta Raljaš—Lisina—Runjavica radi prodora u rudnik Ljubiju.

Sa drugim bataljonom napali smo od Dubočaja i kote 280 prema Islam Ljubiji.

Neprijatelj od Prijedora nas je iznenadio. Mi smo predviđali da će neprijatelj kad počne borba u Prijedoru krenuti iz Ljubije za Prijedor, a desilo se obratno da je neprijatelj krenuo iz Prijedora za Ljubiju preko Hambarina—Dubočaj—Lisina—Raljaš i ugrozio bataljon koji je bio prodro do Islam Ljubije.

Prve neprijateljske snage su nas napale oko 9 časova iz pravca Prijedora i to u rejonu Dubočaja. Mi smo neprijatelja dočekali žestokom vatrom i nanijeli mu velike gubitke. Potom je stiglo 800 ustaša, Nijemaca, četnika, milicije i naoružanih civila koji su se borili do kraja i prodrli do Raljaša u rejon rudnika Ljubije gdje su se spojili sa tamošnjim snagama«...

Politički komesar 4. divizije koji se nalazio sa 3. bataljonom 8. brigade, pratio je pokret neprijatelja iz Prijedora prema rudniku Ljubiji, pa je odmah obavijestio Štab 4. divizije slijedeće:⁶⁶⁰

... »Neprijatelj se sav koncentrisao u Ljubiji i tuče svuda naokolo artiljerijskom vatrom. Sprema se na probijanje. Došlo im je preko 100 domobrana sa 1 potpukovnikom koji im je rekao da se moraju probiti za Novi. To su izjavila 2 zarobljena domobrana na Đurišićima. (Između HAMBARINA I ČARAKOVA).

Neprijatelj je glavninom snaga krenuo za Ljubiju. Ostalo se ispijuje. Stevo i Savo trebali bi sa stanicom k meni doći. Ili čak i sam štab 6. brigade iz Prijedora.

Nalazim se na Kalajevu (groblje) Ljeskare. Preduzeti ne mogu ništa još bez 6. brigade.

Vasinih četnika 2 čete došlo na Čurakovo.

Baja«

⁶⁵⁹ AVII, k. 769-A, reg. br. 16/1.

⁶⁶⁰ AVII, k. 769-A, reg. br. 41/3.

U 16.30 sati zapovjednik 4. bojne 8. ustaškog zdruga stavio je pod svoju komandu sve ustaše i milicionere, i odredio im pravac proboja prema Bosanskom Novom.

Komandant 7 (bivše) lovačke pukovnije ne znajući da su do podne toga dana (7. septembra) uništene 1. i 2. bojna njegove pukovnije u uporištima Donja Dragotinja, Brežičani i Martin Brdo, predložio je da cijela grupacija prvo krene preko sela Hambarina, Cikota i rijeke Sane u Donju Dragotinju, Brežičane i Martin Brdo, gdje je trebalo da se spoje sa 1. i 2. bojnima i pokušaju ponovno da zauzmu Prijedor. U slučaju neuspjeha, trebalo je da se probiju u Bosanski Novi. S tim prijedlogom svi su se složili.

Pokret cijele neprijateljeve grupacije prema selu Hambarine počeo je 7. septembra u 17 sati.

Podgrmečki odred prvi je uočio povlačenje neprijatelja i odmah izvjestio Štab 4. divizije:⁶⁶¹

... »Neprijatelj oko 5 sati poslije podne počeo da se povlači. Oko 18 sati mi smo ušli u rudnik Ljubiju. Ubili smo 75, a ranili 90 neprijateljskih vojnika. Naših 2 poginula i 10 ranjenih. Zarobljeno 6 ustaša i 4 četnika. Plijen 20 pušaka, 4.000 metaka. Predala se 3 milicionera.«

U daljem povlačenju radi obezbjeđenja lijevog boka jake snage neprijatelja od Islam Ljubije napale su položaje 3. bataljona 8. brigade duž ceste Islam Ljubija — Prijedor. Razvila se žestoka borba od 17.30 do 20.30 sati. Ustaše, Nijemci, četnici, domobrani i milicioneri, bez obzira na gubitke, išli su iz juriša u juriš i probijali se prema selima Hambarine i Čarakovo.

U 19 sati politički komesar 4. divizije piše komandantu:⁸⁶²

»Petre!

Već 2 sata tučemo se sa neprijateljem koji je krenuo iz Ljubije pravac Prijedor.

Neprijatelj se pružio od Islama (Ljubije) pa do Hambarina. Civila puno i materijala. Ne bude li 6. brigada na mjestu da znaš da će pored svega stići u Prijedor. Obavijesti neka ih na mostu čekaju, a mi ćemo poljem počerati. Drukčije nismo mogli. Težu situaciju nikad nisam imao«.

Politički komesar 4. divizije nije znao da je 6. brigada u 18 sati dočekala prednje dijelove neprijateljeve grupacije i zaustavila ih na liniji Hambarine — Čarakovo.⁶⁶³

U 20 sati politički komesar 4. divizije ponovno javlja.⁶⁶⁴

»Druže Petre!

Neprijatelj vjerovatno sav krenuo za Prijedor, cestom i prugom. Mi smo ga dobro tukli. Ima mnogo gubitka. Stigao je u Hambarine oko 20 časova. Tamo je zastao. Mi smo ga odsjekli od Ljubije. Gonimo ga cestom. Ne znamo ko ga je dočekao tamo...«

BB1 AVII, k. 769-A, reg. br. 16/1.

⁶⁶² AVII, k. 769-A, reg. br. 40/3.

⁶⁶³ AVII, k. 769-A, reg. br. 7/1.

⁶⁶⁴ AVII, k. 769-A, reg. br. 36/3.

u 21,30 sati politički komesar ponovno javlja komandantu 4. divizije da neprijatelj ima vjerovatno za cilj na liniji Hambarine — Čarakovo da se probije niz Sanu ka Novom, ili uz pomoć četnika za Ivanjsku i Banjaluku.⁶⁶⁵

Cijela grupacija je oko 22,30 sati krenula iz Hambarina i Čarakova pravcem Rizvanovići — Jugovci — Cikote i već oko pola noći čelom izbila u selo Cikote. Neprijatelja su u stopu pratili i gonili bataljoni 6. brigade sa 3. bataljonom 8. brigade. Pod vatrom tih bataljona neprijatelj je počeo forsiranje rijeke Sane u 1 sat 8. septembra na pravcu prema Donjoj Dragotinji. Na desnoj obali Sane 3. bataljon 11. brigade dočekao ga je ubitačnom vatrom. Grupa za grupom opkoljenih fašista traži spas u prelazu rijeke, i kako koja grupa naiđe, tako bude i uništena u vodi, ili na samoj obali.

Pred zoru 8. septembra, videći da ne može prijeći Sanu kod Dragotinje, neprijatelj se orijentiše prema Bosanskom Novom lijevom obalom Sane. U selu Vitasovcima dočekuje ga 1. bataljon 8. brigade i natjeruje na Sanu koju ponovno forsira. Sada tu grupaciju dočekuje 4. bataljon 11. brigade i Kozarski odred kod sela Petkovca. Razvija se žestoka borba u kojoj neprijatelj, bez obzira na gubitke, stalno juriša da bi se probio prema Bosanskom Novom. Na svakom koraku dočekivan je i uništavan. Vidjeći da se ovdje ne može probiti, vraća se ponovno preko Sane i uspijeva manjim dijelovima pored Sane da se probije u Bosanski Novi. I desnom obalom Sane pored Kozarskog odreda, uspijeva da se s manjim dijelovima probije u Bosanski Novi.

Tako je završena oko 10 sati 8. septembra borba s tom grupacijom od oko 3.300 neprijateljevih vojnika.

Prema podacima 4. ustaško-domobranskog lovačkog zdruga u Bosanski Novi stiglo je svega oko 400 neprijateljevih vojnika.

U borbi za oslobođenje Prijedora, Ljubije i donjeg toka Sane, neprijatelj je imao 3.337 poginulih vojnika i oficira, 804 ranjena i 552 zarobljena.

Gubici 4. divizije su bili: 32 poginula i 121 ranjen borac i rukovodilac.

DRUGA BANJALUČKA OPERACIJA

Nakon oslobođenja Prijedora i Ljubije Štab 5. korpusa naredio je, 10. septembra da dvije brigade srednjobosanske divizije posjednu položaje istočno i sjeveroistočno od Banjaluke na terenu Crnog vrha od rijeke Vrbanje, dvije brigade 39. divizije položaje južno od Banjaluke od rijeke Vrbanje preko Vrbasa do Jošikove vode i dvije brigade 4. divizije posjednu položaje zapadno i sjeverno od Banjaluke od Jošikove Vode do Klačnica.⁶⁶⁶

To je bila koncentracija glavnih snaga 5. korpusa za drugi napad na Banjaluku sa širom okolicom.

Štab 4. divizije, prema tom naređenju, rasporedio je 6. i 8. brigadu na prostoriju Joškova voda — Piskavica — Popovići, na kojoj su se do tada nalazile jedinice 39. divizije.

⁶⁶⁵ AVII, k. 769-A, reg. br. 6/11.

⁶⁶⁶ AVII, k. 458, reg. br. 12/1.

Jedanaestu brigadu rasporedio je na prostoriju istočno od Prijedora sa zadatkom da bude spremna pomoći Kozarskoj grupi odre- da u zatvaranju pravca Bosanski Novi — Prijedor, ako to bude pot- rebno.

Stab 4. divizije naredio je Drvarsko-petrovačkom odredu da dej- stvuje na komunikaciji Bosanski Petrovac — Bihać (pošto je Drvar bio oslobođen 31. avgusta). Do polovine septembra 1944. oslobođeni su bili Bosanski Petrovac i Vrtoče, pa je Drvarsko-petrovački od- red, dejstvovao u dolini Une na komunikaciji Bihać — Kulen Va- kuf.⁶⁶⁷

Podgrmečkom odredu je naređeno da dejstvuje na komunika- ciji Bosanski Novi — Bosanska Krupa.

Stab 5. korpusa užurbano je radio na pripremi jednovremenog napada na neprijateljeve snage na području Banjaluke, Lijevča pol- ja i Bosanske Gradiške. Cilj operacije bio je da se uništi neprijatelj, zaplijeni oružje i ratna oprema, mobilise ljudstvo i naoruža zapli- njenim oružjem, i tako, sa znatno ojačanim snagama, krene na novi zadatak u rejon Sarajeva i u dolinu rijeke Bosne od izvora do ušća u Savu.

U međuvremenu dok su trajale pripreme, stigla je 13. septem- bra depeša i od Vrhovnog štaba u kojoj između ostalog stoji:⁶⁶⁸

»U istočnoj Bosni naše snage malene su. Te snage prvenstveno su angažovane u sjevernom dijelu Majevice—Posavina. Na taj način sara- jevski sektor, za nas vrlo značajan iz vojničkih i političkih kao i mobi- lizacionih razloga, ostao je bez naših snaga.

Vama se stavlja u zadatak da prodirete u ovaj sektor aktivirate ga i u pogodnom momentu zauzmete Sarajevo ...«

Pošto je primio depeše, Štab 5. korpusa još jednom moli Vrhov- ni štab da prvo razbije i uništi neprijatelja na području Banjaluke, Lijevča polja i Bosanske Gradiške, i Vrhovni štab se slaže s tim prijedlogom. Znajući da nema mnogo vremena za pripremu i izvo- đenje operacije, Štab 5. korpusa izdaje već 16. septembra zapovijest za napad, u kojoj se pored ostalog, navode i neprijateljeve snage koje treba napasti i uništiti.⁶⁶⁹

... »*Banjaluka*: Na Petrićevcu, u Franjevačkom samostanu nalazi se komandant svih neprijateljskih snaga na području Banjaluke, Lijevča polja i Bosanske Gradiške njemački generallajtnant Karl Krebs fon De- vio (von Döwitz) sa štabom od 16 oficira i podoficira i 400 vojnika u zaš- titi. ... U zgradi bivše divizije njemačka komanda mjesta jačine 180 voj- nika. U zgradi hipotekarne banke 180 njemačkih vojnika, i u tvrđavi Kastel oko 200 njemačkih vojnika SS-ovaca.

Ustaše: 3. bojna prometnog ustaškog zdruga jačine 750 ustaša, na položajima jugozapadno i sjeverozapadno od grada i od ušća Suturlije u Vrbas po kosama Šibovi—Pobrđe—Lauš—Petričevac do Bojica Hans, 4. bojna prometnog ustaškog zdruga jačine 600 ustaša na položajima jugo- istočno, istočno i sjeveroistočno od grada od Rebrovačkog mosta do Trapista.

Domobranstvo: Stožer (štab) 3. gorskog zdruga i stožer 11. gorske pukovnije sa oko 400 domobrana u zgradi banski dvori. Druga bojna 11.

667 AVII, k. 461-A, reg. br. 3/38-5.

668 AVII, k. 461-A, reg. br. 7/37-5.

669 AVII, k. 458-A, reg. br. 1/3.

gorske pukovnije stožer u Budžaku — 7. satnija (170) na položaju Gor-nji Seher—Novoselija, 5. satnija (180) prema Čelincu, 6. satnija Kotor Varoš, 2 voda 8. satnije na Laušu. Druga bojna 3. gorske pukovnije (600) logor Kulina bana. Auto-satnija (40) u Vrbas aleji sa 14 motornih vo-zila. Zdravstvena satnija (110) u zgradi učiteljske škole. Dojavna satnija (četa za vezu) u banskim dvorima (200). Pomoćna satnija (200). Posadna satnija 6. bojne 5. posadnog zdruga (120). Mjesno domobransko zapovjed-ništvu (70) u Jankovića vili. Popunidbeno zapovjedništvo u cetru grada (70). Osmi i 22. topnički sklop sa topovima i haubicama na vatrenim po-ložajima u gradu i oko grada.

Treći žandarmerijski puk sa oko 200 žandarma u gradu.

Policačaca i agenata u gradu oko 600.

Oklopni vod sa 3 tenka u Trapistima.

Dragočaj Ramici: Oko 450 domobrana stožernih satnija 3. gorske pukovnije.

Aerodrom Žaluzini: 250 Nijemaca avijatičara i mehaničara sa 48 aviona, a aerodrom obezbeđuje 5. lučka ustaško-domobranska bojna ja-čine 600 ljudi.

Klašnice: dvije satnije domobrana jačine 320 ljudi, ojačani sa jed-nom baterijom 13. topničkog sklopa.

Laktaši: Nijemaca 7. policijskog bataljona 50, 15 žandarma i 30 milicionera.

Maglajani: oko 100 Nijemaca 7. policijskog Njemačkog bataljona.

Bosanski Aleksandrovac (Adolfstal): oko 250 Nijemaca 7. policijskog bataljona.

Gornja Topola: Oko 300 Nijemaca 5. policijskog bataljona, 40 do-mobrana i 2 brdska topa.

Srednja Topola: Oko 150 Nijemaca 5. policijskog bataljona.

Donja Topola: Oko 60 Nijemaca 5. policijskog bataljona.

Žandarmerijske stanice u Liječvu polju: sela Junuzovići 40, selo Kosjerevo 20, selo Kukolje 20, selo Berek 48, selo Mašići 20, i selo Kr-nete 20 žandarma.

Bosanska Gradiška: Nijemaca 5. policijskog bataljona 180, ustaša 240 i domobrana 630.

Ukupno na području Banjaluke, Liječva polja i Bosanske Gra-diške bilo je 16. septembra 1944. godine.⁶⁷⁰

Oko 2.046 Nijemaca; 2.450 ustaša, 4.500 domobrana, 900 žan-darma, policajaca i agenata i 2.000 četnika. Svega 12.000 neprijate-ljevih vojnika.

Snage 5. korpusa u napadu brojale su oko 11.000 boraca. Odnos snaga 1,1:1 u korist neprijatelja.

Početak napada određen je za 18. septembar u 22 sata.⁶⁷¹

Na osnovu zapovjesti Štaba 5. korpusa, Banjaluku su napadale snage 4. i 39. divizije i dvije brigade Srednjobosanske divizije.

Snage 39. divizije napadaju na grad s jugozapada između rijeke Vrbasa i potoka Crkvina prema centru grada.

Snage 4. divizije, dvije brigade bez jednog bataljona, koji zat-vara pravac prema Bosanskoj Gradiški na Klašnicama, napadaju grad između potoka Crkvina i ceste Banjaluka — Prijedor, prodi-rući ka centru grada.

Jedanaesta brigada napada Bosansku Gradišku.

Prvi artiljerijski divizion 5. korpusa dejstvuje u sastavu 4. di-vizije, a Drugi artiljerijski divizion u sastavu 39. divizije.

To su bili zadaci snaga 5. korpusa, navedeni u zapovjesti.

AVII, k. 768, reg. br. 8/3.
e" AVII, k. 768 reg. br. 1/3.

štab 4. divizije je na osnovu te zapovjesti odredio zadatke jedinicama.⁶⁷²

Šesta brigada napada grad: kota 303 — Pištalići — željeznička stanica — banska uprava. Desno isključno potok Crkvina, lijevo kuće istočno od kota 303, slovo »R« od Petrićevac — duvanska tvornica i uporišta broj 24, 25, 26, 27, citadela. Desno veza sa snagama 39. divizije, lijevo sa 8. brigadom.

Osma brigada: sa 2 bataljona probija se u grad u glavnu ulicu, između tvornice duhana i bolnice. Veza desno sa 6. brigadom a lijevo sa jedinicama Srednjobosanske divizije.

Sa jednim bataljonom blokira samostan Petrićevac i čisti rudnik Rakovačke bare, a drugim posjeda položaj u Klašnicama i onemogućava neprijatelju bježanje iz Banjaluke. Jednom četom demonstrativno napada aerodrom Zalužane.

Jedanaesta brigada: napada Bosansku Gradišku i ruši most na Savi, a potom sa dva bataljona posjela desnu obalu Save i sprječava prodor prema Banjaluci, a dva bataljona čiste Topolu i ostala neprijateljeva uporišta do Klašnica.

TOK I REZULTATI BORBE U DRUGOJ BANJALUČKOJ OPERACIJI

Prethodne borbe za grad počele su već 15. septembra u toku podilaženja kada se 4. bataljonu 6. brigade predala 1. bojna 3. gorske pukovnije u selu Ivanjskoj. Njemačkog oficira, koji je tu bojnu kontrolisao, ubili su domobranski oficiri, a 6 njemačkih podoficira razoružali i predali. U Ivanjskoj su bile 3. i 4. bojna ustaškog prometnog zdruga, koje su pobjegle u Banjaluku. Sa njima je pobjegao i jedan domobranski poručnik i 20 domobrana, koji su kao tajne ustaše, ubačeni u domobransku bojnu.

Treći bataljon 6. brigade napao je 16. septembra miliciju u selu Dragočaj. Ubijeno je 15 i zarobljeno 2 milicionera. Ostali su se razbježali.

Sutradan, 1. bataljon 8. brigade vodio je borbu u selu šimići sa domaćom milicijom. Ubijena 2 milicionera. Ostali su pobjegli prema Klašnicama.

Istog dana, 17. septembra, 1. bojna 11. gorske pukovnije u Klašnicama napustila je uporište i prešla na slobodnu teritoriju područja Kozare. Brojno stanje bojne 271 domobran i oficiri. Sa sobom su ponijeli cjelokupno naoružanje i ratnu opremu. Po naređenju generala Devica, dvije čete Nijemaca i jedna četa ustaša odmah su posjele napuštene položaje.

Komandant odbrane Banjaluke, Lijevča polja i Bosanske Gradiške stalno održava 17. septembra sastanke u samostanu Petrićevac sa komandantima ustaških i domobranskih jedinica. Održava i posebne sastanke sa četničkim komandantima, a posebno i izdvojeno sa šefom Gestapoa. Na tim sastancima general Devic precizirao je zadatke svim potčinjenim komandantima.

Toga dana dešifranti Gestapoa u Banjaluci otkrili su šifru radio-veze između sekretara Mjesnog komiteta KPJ u Banjaluci Anđe

Knežević i komandanta 5. korpusa Slavka Rodića. Otkriven je dan i čas napada. Koristeći se šifrom Gestapo, pokušava istog dana da obmane komandanta 5. korpusa, saopštavajući mu da su u Banjaluku stigle velike neprijateljeve snage. Cilj je bio da komandant 5. korpusa promjeni odluku i odustane od napada. Slavko Rodić se dogovorio sa Anđom Knežević još na Kongresu omladine u Drvaru, maja 1944. prije njenog ubacivanja u Banjaluku, da održavaju radio-vezu vrlo oprezno. Pošto mu je depeša bila sumnjiva, postavio je pitanje gdje su se zadnji put sreli. Pošto odgovara nije bilo, Slavko prekida dalju radio-vezu sa Banjalukom, ali ne odustaje od napada.

Njemački komandant znajući tačno dan i sat napada, naređuje 18. septembra u 14 sati pripravnost broj 1 za područje Banjaluke, Lijeveča polja i Bosanske Gradiške.

Sve jedinice 5. korpusa napale su jednovremeno, u 22 sata.

Snage 4. divizije u napadu sačinjavaju 6. i 8. brigada. Šesta brigada napala je od potoka Crkvina do samostana Petrićevca isključno. Osmu brigadu napada od samostana Petrićevca uključno, do ceste Banjaluka — Bosanska Gradiška uključno.

Napad kod 6. brigade tekao je ovako:

— na čelu se nalazio 3. bataljon, sa zadatkom da probije spoljnu odbranu neprijatelja i omogućiti ubacivanje u grad snaga ostala 3 bataljona;

— Treći bataljon je, nakon kratke borbe, probio prvu odbrambenu liniju i odmah produžio u grad i dopro do željezničke stanice i hotela *Bosna*;

— Prvi bataljon prodire ulijevo od 3. bataljona i izbija ispred zgrade županije;

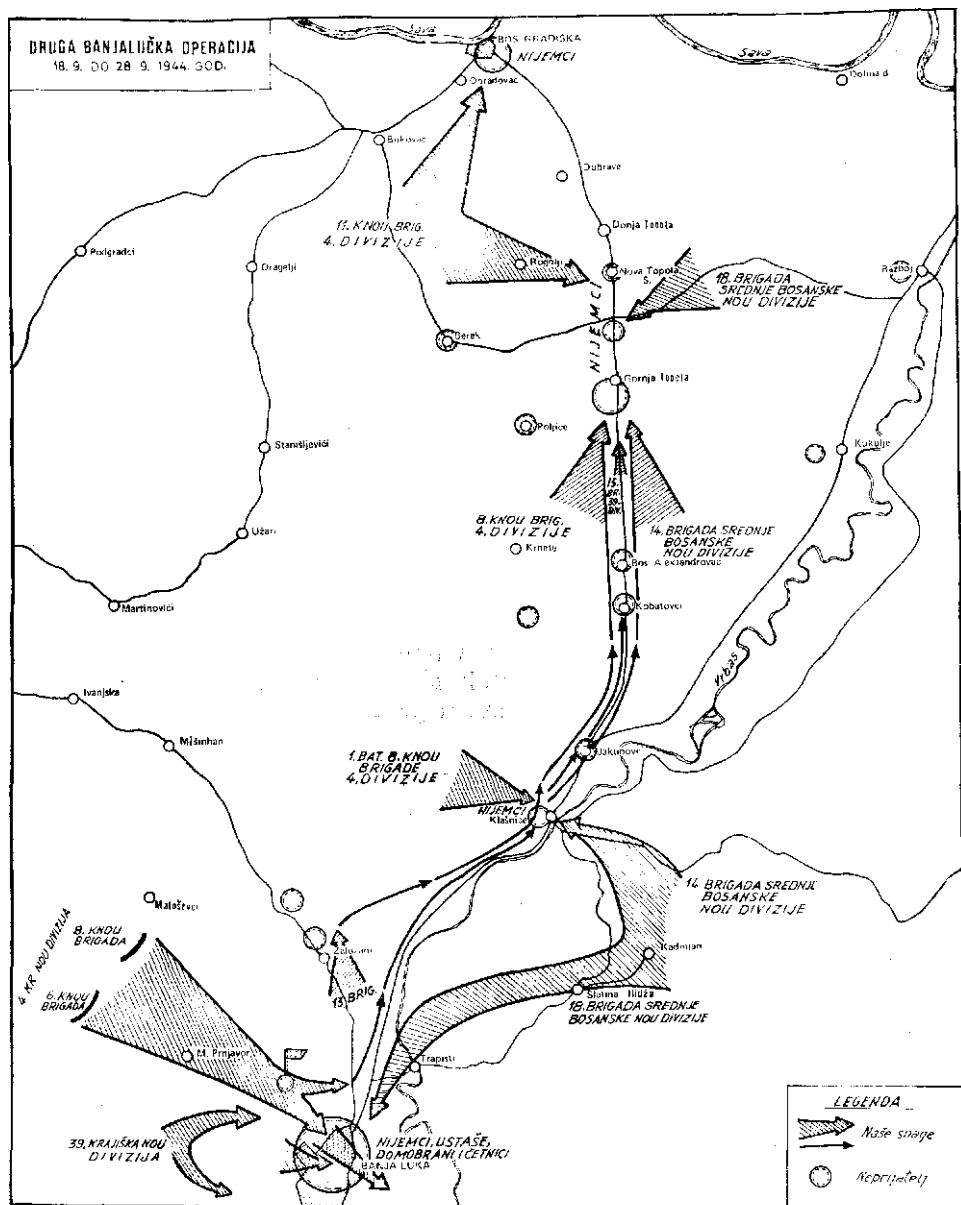
— Drugi bataljon probija se udesno od 3. bataljona i izbija ispred zgrade ustaškog stožera. Drugom bataljonu priključuju se 2 tenka, a na stranu NOVJ prelazi i artiljerija;

— Četvrti bataljon napao je kotu 303. Domobrani su se predali. Odmah je produžio prema željezničkoj stanici i izbio ispred zgrade banske palate. Zatim kreće prema Bojića hanu, likvidira neprijatelja u Preparandiji (učiteljskoj školi) i zaokreće prema zgradi bivše divizije.

Nakon borbe od 12 sati neprijatelj napušta duvansku tvornicu, zgradu bivše divizije, zgradu pozorišta i povlači se u bansku palatu. Neprijatelj se koncentrisao u zgradama banske palate, hipotekarne banke i županije. Sva 4 bataljona 6. brigade napadala su zgradu banske palate i zgradu županije. Tada je izdvojen 3. bataljon 6. brigade i upućen prema Bojića hanu da štiti zalede Brigadi.

Na 3. bataljon su naišla dva kamiona Nijemaca sa sanducima na glavi, koji su pokušali prikriveno da pobjegnu za Bosansku Gradišku. Na njih je otvorena vatra i najvići dio posade poubijan i ranjen, a manji dio stigao do aerodroma Zalužani, gdje su ustaše i Nijemci, misleći da su to partizani, otvorili vatru i dotukli preostale. Samo je jedan Nijemac ostao živ.

Borbe u centru grada sve su se više rasplamsavale. Sa 6. brigadom nalazio se i Štab 4. divizije i štab 5. korpusa.



Druga banjalučka operacija

Po naređenju Štaba 4. divizije privučeni su topovi i haubice na blisko odstojanje do zgrade županije, banske palate, pozorišta i hipotekarne banke. Koncentrisan je i veliki broj teških minobacača.

Probijani su zidovi i u otvore ubacivane bombe. Stavljen je eksploziv u navlake od jastuka, a zatim u njima aktivirane ručne bombe i sve to ubacivano u zgrade.

Jednovremeno je tučeno iz topova, haubica, teških minobacača i mitraljeza, a posebno je gađano kroz otvore na zgradama minama iz ručnih bacača *džon bui*.

Hipotekama banka je nakon kraćeg vremena zapaljena. Iz zgrade je isturena bijela zastava, odmah potom neprijatelj se predao.

Iz zgrada županije i pozorišta neprijatelj se, također, predao. Još se jedino grčevito branio iz zgrade banske -palate. Tada na prednje linije stižu komandant 5. korpusa, politički komesar 4. divizije Dmitar Bajalica i komandant 39. divizije Vojo Todorović. Oni organizuju juriš na bansku palatu i u njemu lično učestvuju.

Tom prilikom ranjeni su komandant 5. korpusa i politički komesar 4. divizije. Ostali su s jedinicama dok neprijatelj u banskoj palati nije likvidiran.

Borbe za centar grada uspješno su završene 20. septembra do 16 sati. Time je Banjaluka bila oslobođena sem tvrđave *Kaštela* iz koje je neprijatelj pružao ogorčen otpor.

Glavne snage 8. brigade napale su 18/19. septembra na Rakovačke bare i samostan Petrićevac da bi što prije prodrle do Bojićahana i vojne bolnice.

Drugi bataljon je već u prvom naletu likvidirao neprijatelja u Rakovačkim barama. Četvrti bataljon je do 6 sati ujutru 19. septembra razbio satniju ustaša na svom pravcu i izbio pred vojnu bolnicu u Banjaluci.

Treći bataljon je vodio žestoku borbu sa 400 Nijemaca u samostanu Petrićevac i do 9 sati 19. septembra Nijemci su pobjegli iz tog uporišta. Pobjegao je i komandant odbrane, njemački general Karl Krebs fon Devic u pratnji šefa Gestapoa, majora Vili Volterà, i probio se do Zalužana sa namjerom da bježi prema Zagrebu. U Zalužanima su ga uhvatili borci 2. bataljona 13. brigade. Bio je to prvi zarobljeni njemački general u toku rata i revolucije u Jugoslaviji.

Drugi bataljon je razbio 20. septembra Nijemce u poljoprivrednoj školi i nastavio čišćenje sjeverne periferije Banjaluke.

Prvi bataljon 8. brigade je, još 17. septembra, zauzeo Klašnice i, 18. septembra, cijeli dan vodio borbu sa jakim njemačkim snagama koje su toga dana u 15 sati povratile Klašnice. Neprijatelju su Klašnice bile vrlo značajne za vezu Banjaluke sa Bosanskom Gradiškom i Zagrebom. Klašnice su bile, isto tako, značajne i za 5. korpus, pa je komandant 8. brigade sa 3. i 4. bataljonom izbio 20. septembra pred Klašnice gdje je, u sadejstvu s jednim bataljonom 14. brigade Srednjobosanske divizije, uništio neprijatelja, i Klašnice ponovno oslobodio 21. septembra. Time je prodor od Banjaluke prema Bosanskoj Gradiški bio otvoren.

Jedanaesta brigada napala je neprijatelja u Bosanskoj Gradiški i Topoli 18/19. septembra. U napad su krenuli 1, 2. i 3. bataljon, a na Topolu 4. bataljon.

Prvi, 2. i 3. bataljon brzo su upali u centar grada. Tek tada se razvila žestoka borba. Stab 11 brigade nije znao da je neprijatelj, znajući dan i sat napada, neposredno prije napada prebacio u Bosansku Gradišku 3. puk 1. kozačke brigade 1. kozačke divizije jačine oko 2.000 Čerkeza. Tako je odnos snaga bio oko 3.000 Nijemaca, Čerkeza, ustaša i domobrana, prema 1.000 boraca 11. brigade. Ta brojna nadmoć osjetila sa nakon 4 sata borbe, kada je neprijatelj prešao u protivnapad i izbacio jedinice Brigade iz grada. Poslije odstupanja iz grada, 11. brigada posjela je položaje Rovine — Dubrave — Morrice. Prema Topoli vodio je borbe 4. bataljon. U tim borbama poginuo je politički komesar bataljona Milan Bošnjak.

Stab 5. korpusa formirao je 20. septembra operativnu grupu sastava: 8. brigada sa zadatkom da prodire cestom od Klačnica prema Topoli, 14. brigada Srednjobosanske divizije desno od 8. brigade da nastupa Lijevećem poljem prema Topoli, i 18. brigada Srednjobosanske divizije desnom obalom Vrbasa prema Razboju. Docnije je na spoju 8. i 14. brigade ubačena 13. brigada 39. divizije. Operativna grupa je stavljena pod komandu načelnika Operativnog odjeljenja Staba 5. korpusa, Josipa Mažara Šoše, sa zadatkom da prodre preko Topole do Bosanske Gradiške, poruši most na Savi i posjedne desnu obalu Save. Toj grupi je s lijevog boka sadejstvovala 11. brigada. Prve žešće borbe sa neprijateljem vodio je 1. bataljon 8. brigade u selu Kobatovcima, a zatim su cjelokupne snage 8. i 14. brigade vodile borbu kod Bosanskog Aleksandrovcu, koji su i zauzele. Zatim su uvođenjem i 13. brigade, zauzeti Gornja i Srednja Topola, a počev od 25. septembra, razvile su se žestoke borbe za Donju Topolu.

Njemačka Vrhovna komanda oružane sile intervenisala je sa naređenjem komandantu Jugoistoka i komandantu njemačkog 69. korpusa da Banjaluka ne smije pasti. Zbog toga komandant njemačkog 69. korpusa upućuje u Bosansku Gradišku još 2 puka 1. kozačke divizije, ukupno oko 4.000 Čerkeza i 1.500 ustaša ustaškog odbrambenog zdruga iz logora Jasenovac.

Sa pravca Slavenskog Broda preko Dervente i Prnjavora prema Klačnicama upućena je borbena grupa *Rudno* sastava: 1. i 2. bataljon 4. puka *Brandenburg*, štaibna četa, 2 voda tenkova, jurišna baterija, baterija haubica, pionirski vod, odjeljenje za vezu i ustaški podoficirski kurs iz Varaždina.

Borbena grupa koja je napadala od Bosanske Gradiške zvala se *Panvic*, po komandantu 1. kozačke divizije.

Štab 5. korpusa nije se mogao upustiti u dugotrajne borbe sa neprijateljem, jer je morao odmah da krene sa glavnim snagama prema Sarajevu i dolini Bosne. Pošto su bila postignuta sva tri cilja — razbijen neprijatelj, zaplijenjeno oružje i ratna oprema, mobilisano novo ljudstvo (iz Banjaluke je stupilo nekoliko hiljada dobrovoljaca u Narodnooslobodilačku vojsku) — to je Stab 5. korpusa naredio 28. septembra, postepeno povlačenje jedinica iz Banjaluke i sa komunikacije Banjaluka — Bosanska Gradiška.

Stabu 4. divizije naređeno je da zadrži glavne snage na prostoru Ivanjska — Klačnice, a jednu brigadu u Piskavici kao rezervu. Dalje, u naređenju navedeno je:⁶⁷³

»Jedinice srediti, odmoriti i dobro nahraniti.

1. artiljerijski divizion Korpusa zadržati u svom sastavu.

2. artiljerijski divizion i haubičku bateriju 1. divizionu uputiti u selo Tominu preko Prijedora.

13. brigadu uputiti u sastav svoje divizije« ...

U borbama od 18. do 28. septembra, jedinice 4. divizije imale su gubitke: 92 poginula borca i rukovodioca i 338 ranjenih.

Istovremeno neprijatelj je imao slijedeće gubitke: ubijeno 1.664 Nijemca, ustaše i domobrana, 867 ranjeno i 2.360 zarobljeno ili se predalo.

Jedinice 4. divizije zaplijenile su: 3 tenka, 48 topova i haubica, 34 aviona, od toga 4 ispravna, 23 teška minobacača, 17 malih minobacača, 257 puškomitraljeza, 48 teških mitraljeza, 4.021 pušku, 331 automat, 550 pištolja, 2 signalna pištolja, 1.240.000 puščane municije, 2.000 topovskih granata, 1.500 mina za teški minobacač, 1.600 mina za mali minobacač, 754 ručne bombe, 100 raketa za signalne pištolje, 150 kola, 600 konja, 100 telefona, 20 telefonskih centrala, vagon sanitetskog materijala, 87.000 litara benzina, odjeće i obuće za nekoliko hiljada boraca.

673 AVII, k. 461-A, reg. br. 3/40/5.